

Biogr.

835.2

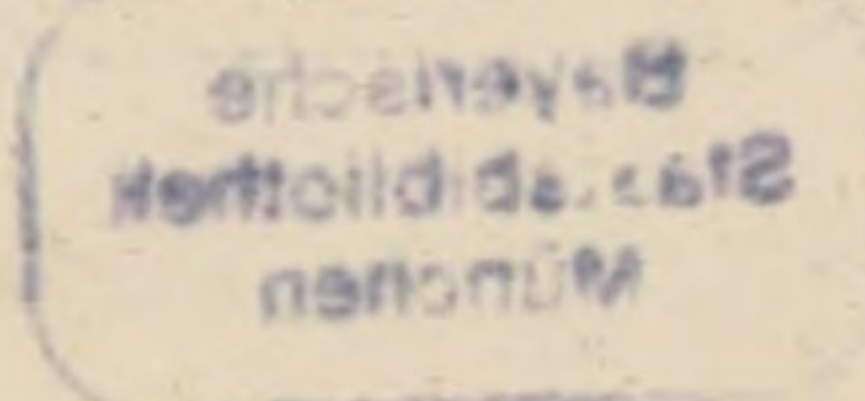
Biogr. 835 d

(Naegelsbach)

Weidner

C
C. F. NAEGELSBACHI

V I T A A C D I S C I P L I N A.

SCRIPSIT

ANDREAS WEIDNERUS,

GYMNASII MERSEBURGENSIS CONRECTOR.

ACCEDIT: LIVIANAE EMENDATIONIS COROLLARIUM.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLXVIII.

195 - Pk.

De C. F. Naegelsbachi vita ac disciplina.

I.

Cogitanti mihi et cum animo meo Naegelsbachi praeceptoris optimi et fidelissimi memoriam recensenti tanta dulcedo et adfectio hominis inhaesit, ut ipse quodam modo mihi viderer doctrinam illius et morum elegantiam praesentem intueri: ita contemplatio illius viri quantum subtracta est oculis, tantum pectori et cogitationi implicata est. Nec inmerito decedens vir sanctus et egregius tantum sui desiderium nobis reliquit, cum incredibili ipse iuventutis amore flagraverit et totius vitae studia uni illius utilitati dicarit nec unquam ardori ac studio adolescentulorum neque consilio neque auctoritate defuerit. Erat enim haec propria quaedam viri clarissimi ac singularis virtus, ut omnes vigilias omnes litteras omnem denique muneris amplissimi rationem in hoc unum contulerit, ut litterarum incrementa augeret potissimum institutione ac disciplina eorum, qui ad investigationem et cognitionem omnis Graecorum Romanorumque antiquitatis erudirentur. Nam cum haud pauci huius artis doctores invenirentur, qui officium suum sibi inplevisse viderentur, cum omne et muneris et otii tempus in vario genere monumentorum consumpsissent, quibus immortalitatis gloriae ipsi sibi providerent, hanc rationem ille existimavit aut intermissionem officiorum aut consiliorum perversitatem, qua in tanta artium multitudine ac

varietate iuventus, quamvis arderet studio, obrueretur magis erroribus laboribusque quam ad rationem studiorum invenientem institueretur. Itaque huius vitae memoria non modo celeberrima videtur vel studiorum varietate vel scientiae per-
 vestigatione atque emendatione, sed vivit vivetque scriptis animisque sacrata morum elegantia et sanctitas, officiorum fides ac religio, iuventutis in multiplici subtilique arte institutio. Et quamquam doctrinae si minus laudem at gloriam candida illa anima aspernabatur, pauci tamen nostra memoria grammatici invenientur, qui aut tanta studiorum copia et varietate fuerint aut uno aliquo in loco separatim tam feliciter elaboraverint.

Itaque illius vitae recordatio hoc quoque in genere fructuosissima mihi videtur, quod, qua via ac ratione ab doctoribus varia muneris occupatione districtis ad veram scientiae ac doctrinae copiam et laudem perveniatur, luculento exemplo demonstrat. Sed antea quam ad studiorum rationem explicandam et actionem publicae vitae accedam, paucis absolvam de domestica origine Naegelsbachi atque educatione.

II.

Cum Franconia sub Borussorum adhuc imperio erat, haud procul ab Norimbergensium civitate in parvulo oppido, cui nomen est Woehrd, Georgius Ludovicus Naegelsbach causas centumvirales agebat Prussorum regis auctoritate et nomine. Ibi Fridericus Carolus eodem est anno natus, quo Napoleontis vis atque inpetus Borussorum opes viresque Ienensi proelio fregit et contudit (a. V Cal. Apr. M. D. CCCVI). Hoc tum infortunio factum est, ut Naegelsbachius, cum ex Prussiis parentibus severis et antiquis hominibus natus esset, simul cum ceteris Franconis in Bavariorum veniret dicionem.

Parentibus autem utebatur egregiis, qui et ingeni felicem

indolem et integritatem animi ad omnem virtutem erectam diligentissime vel augerent vel tuerentur. Maximeque matris sanctitate ac pietate tenero puelli animo insitus est verus divini numinis amor ac divinae providentiae fiducia, quam per totam vitam grato et pio animo consecratam sibi suisque sic conservavit integram, ut hominis natura habere quiddam innatum quasi sanctum ac religiosum videretur.

Hac cura consilioque parentum puer VIII annorum (M. D. CCCXIII) ingenio et animo conroboratus gymnasium Baruthinum — nam in propinquis locis administratio et iurisdictio patri erat mandata — frequentare coepit. Ibi prima Latini sermonis elementa tradita accepit a viro clarissimo I. C. Heldio, cuius scientia et disciplina vel Caesaris Commentariorum vel Plutarchi vitarum Aemili Pauli et Timoleontis editionibus praeclarissimis omnibus viris doctis notissima est. Cuius viri adnotationes maxime ad Caesaris de civili bello commentarios conscriptas accuratius et diligentius qui pervolverit, ab illo iam facile intelleget eius artis ac doctrinae, cui Naegelsbachius paene totam vitam inpendit, semina esse iactata. Ita cum ipse Naegelsbachius sentiret, pro animi sui pietate et candore ad hunc potissimum virum misit illum amplissimum librum, quem de copia et structura latini et patrii sermonis inlustranda posthac composuit. Neque mihi praetermittendum videtur, quod Gableri viri doctissimi, qui post Hegeli obitum in Berolinensi academia omnes philosophiae partes tradere coepit, disciplina subtili Naegelsbachius adensus est ad philosophiae studium et Christianae doctrinae admirationem, quo utroque genere reliqua omnis illius vita formaretur et constitueretur. Hoc inlustri exemplo videmus summum cuiusque praeceptoris officium esse uno aliquo in genere separatim elaborare, ut scientiae inventorumque copia iuventutis animos ad unum aliquod litterarum

genus admiratione complectendum accendat ac permoveat. Ab disciplina autem Baruthina puer admodum a patre deductus est Onoldium ad Schaeferum Bomhardium Lehmun: tres viros honestissimos et doctissimos, qui Onoldino tum gymnasio consociatis viribus consiliisque curam ac diligentiam inpertiebant. Quo in numero Schaeferum praeter ceteros illa aetate acutissimum elegantissimumque veterum scriptorum fuisse interpretem nostra etiam memoria omnes noverunt ex illa Plini epistularum interpretatione ab omni parte perfecta, qua permultos adolescentulos ad scientiam et cognitionem Latini sermonis adductos esse Naegelsbachius ipse saepenumero praedicavit. Iam vero Bomhardius quanta ille gravitate ac sinceritate morum sensusque, quam recondita ac subtili philosophiae historiaeque scientia, quanta idem facilitate ac dexterritate fuerit ad animos adolescentium doctrinae morumque elegantia inbuendos, hoc quidem qui vel scripta illius evolverint vel sermonibus circulisque interfuerint, quibus de Platonica philosophandi ratione disserebat, omnes ad unum profiteantur. Denique Lehmus rara tum et singulari Christianae doctrinae integritate ac vitae gravitate animos pietate religione innocentia confirmavit. Plurimum Naegelsbachius ad religionis cognitionem debebat Gablero, sanctius vero monumentum illi viro praestantissimo reliquit, cum moriens etiam profiteretur Lehmi disciplina ad eorum opinionem, qui divinam veniam fide ac fiducia inpetrari confiderent, se adductum. Postremo studiorum cursum vel ambitum maxima cum diligentia industriaque prope emensus, quo interiorum et firmiter sibi pararet Latinae linguae scientiam, denuo Baruthium se contulit ad Heldium. Inde cum supremo studiorum anno absoluto in academiam discessurus esset, memorabile est Heldi illud testimonium, quod in sollennitate publica propalam et libenter pronuntiavit: Naegelsbachium unum adhuc

inventum esse discipulum, quem ad latine scribendi facultatem, quae apud alios in dies magis evanesceret, nihil iam ipsius disciplina proficere posse profiteretur: adeo eius scientiam et ingenium maturam et perfectam esse! Atque hoc praedicavit vir sapientissimus et gravissimus de adolescentulo vix XVI annorum! Qua quidem aetate alumni plerique vix unam sententiam, multi ne dictionem quidem latino et puro dicendi genere efferunt!

III.

Anno igitur M. DCCCXXII mens. Oct. Naegelsbach. in academiam Erlangensem transiit. Atque Heldi auctoritate et commendatione litterarum factum est, ut extemplo in gratiam atque amicitiam Helleri et Doederlini veniret. Quamvis enim illis studiis nihil carius ab ineunte aetate habuisset, quae futuris sacerdotibus primaria esse debent, biblicorum sanctorum notitiam verbique divini contemplationem, tamen sacrum munus capessere nolebat nescio an diffidentia quadam et verecundia conmotus. Certe illud ubi primum Erlangam venit certum ac stabile animo insidebat, ut philologiae, quam Schaeferi et Heldi institutione ac doctrina adamasset, studium amplexus persequeretur. Itaque audivit omnium primum Hellerum et Doederlinum de philologia nec theologorum institutiones aut contiones neglexit. Ac multo post cum iam ipse in eadem academia philologiam doceret, illum memini in epulis Harnacki in honorem apparatis se profiteri theologiae candidatum aetate ceteris praestantem.

Et Hellerus quidem elegantissimus erat veterum monumentorum interpres, sed neque critico ingeni acumine nec grammatica subtilitate ullam laudem nactus est. Doederlinus quidem, qui memoriam Helleri celebravit, illum commemorat veterum scriptorum maximeque Horati epistularum non

singula tantum verba, sed sententiarum nexum planius et melius quam quemquam editorum explicare solitum. Ceterum sensu magis quam arte, quid latinum esset quid secus, iudicasse, praeceptorum grammaticorum, quorum nimiam abhorreret copiam, prorsus incuriosum. Vos vos, clamitabat, Hermannii vos Thierschii vos Matthiae rimamini disceptate eruite, quem quoque loco modum verbi quodve tempus ratio exigat philosophica(!), quae sit particularum minutissimarum(!) primitiva vis et abstrusior potestas, quid differant voculae adhuc promisce usurpatae(!), regnare vos enim in hoc genere et probe scio et facile patior, me interim frui libertate peccandi nimirum sinatis, quam ipsos veteres scriptores sibi sumpsisse video. Idem modo leviter iocans modo serio cavillans: Quem ad finem, inquit, ista sese iactabit grammaticorum severitas? Eo credo, ut qui latine scripturi sint prae anxietate ac sollicitudine peccandi nihil omnino audeant scribere, gnari videlicet, singula singulis locis loquendi genera hodie probari et turpiter lapsurum, quicumque non unum istuc reppererit, quod recentissimis Latine scribendi magistris condonare placuerit, in ea praesertim lingua, quam verborum inopia miserandum in modum laborare constat! Criticam vero disceptationem omnino nullam admittebat nisi levem de varietate lectionis ariolationem: ipse gloriari solebat, quod nullam unquam coniecturam excogitasset. Idemque frequens dei cultor et Christianae religionis venerator cum neque mores neque instituta neque disciplinam reip. neque universam vitam aut Graecorum aut Romanorum suspiceret, plures discipulos et optimae spei iuvenes ab philologia aut philosophia convertit ad studia theologiae.

Talis viri ratio Naegelsbachio adolescentulo, qui iam dudum Gableri Heldique disciplina consuerat rerum grammaticarum subtilitates limatius investigare, non magno usui

fuisse perspicuum est. Nam si uno illo doctore in academia uteretur, tametsi interpretationis elegantia eum superaret, grammatici nomen et laudem profecto non esset consecutus. Periculum certe aliquod ista quam dicunt interpretandi elegantia habet. Nam ut in Graecis aiunt artificibus eos aulodos esse, qui citharoedi fieri non potuerint, sic multos videmus nostra memoria, qui grammatici evadere non potuerint, lectionis iucunditatem venari vel existimationis levitatem. Ac tamen Naegelsbachi doctrina si manca aliqua ex parte ac debilis fuerit, huius rei causam apparebit referendam esse ad Helleri doctrinam artis ac rationis expertem.

Doederlinus vero illa aetate et subtilitate et varietate doctrinae pro eximio ac paene divino magistro habebatur. Nam cum omnes partes philologiae pariter calleret, et litterarum historiam explicabat et Atheniensium reip. disciplinam describebat et universam philologiam adumbrabat et latine scribendi artem tradebat et Graecorum Latinorumque scriptorum monumenta maximeque Thucydidis historias et Horatii Sermones elegantius enucleabat quam illa aetate fieri solebat. Tanta doctrinae complexio raro profecto in uno homine invenitur. Accedit quod unius artis, Synonymiae et Etymologiae, auctor erat et inventor, quo in genere tantus artifex exstitit, ut ad nostram usque memoriam nemo cum illius acie atque ingenio conferri potuerit. Et quantum ardorem tunc philologorum arte sua excitaverit Doederlinus, qui recte iudicare volet, commentarios perlustret perpetuos illa aetate editos: iam intellet omnes ad unum elaborare in rimandis ac disceptandis singulorum verborum significationibus.

Sed quem ad modum verborum propriam vim ac significationem indagare solebat, sic sententiarum nexum et ordinem sagaciter et acute inquirebat. Ad hoc tanta elegantia tanta copia tanto ornatu veteres scriptores in patrium sermo-

nem vertebat, ut in hoc genere unus adhuc Naegelsbachius discipulus magistro mihi anteponendus videatur.

At criticam facultatem Doederlinus paene nullam habebat, non quo hanc artem tamquam Hellerus omnino contemneret aut inutilem ad interpretationem scriptorum iudicaret, sed cum rationem et viam criticae factitandae parum teneret, mirabili studio et singulari pertinacia in absurdas vel temerarias de transpositionibus opiniones incumbebat, qua temeritate et pervicacia adolescentulos sana mente praeditos deterreret magis ab omni critica exercitatione quam aut adliceret ad meditandum aut institueret.

Quodsi Erlangensem institutionem contemplamur universam, rite exercitatum esse Naegelsbachium in interpretatione veterum scriptorum et in linguae latinae cognitione facile concedimus, criticae rationis perspiciendae invenimus potestatem habuisse nullam. Itaque in hac ratione per totam vitam infirmus erat. Nimium huius artis magnitudinem et difficultatem suspiciebat, ipsum falso *εὐστοχίας* facultate plane destitutum esse opinabatur. Qua diffidentia factum est, ut neque ipse valeret in libris mscr. vel ponderandis vel emendandis neque discipulos suos ad hoc officium grammaticorum erudiret. Nec tamen ipse ille quidem plane in hac parte philologiae rudis et indoctus fuit. Nam cum Ciceronis de domo orationem enarraret, quoniam aliter Ciceroni vindicare non poterat, verba Ciceronis temporis vetustate foedissime depravata scienter in pristinum nitorem restitutus non dubitavit novas fingere coniecturas. Ibi vero tametsi ante criticum Halmi apparatus omni fundamento certo ac stabili carebat, egregias tamen et palmares aliquot emendationes vel ingeni acumine vel orationis scientia excogitavit, quas paene omnes paulo post Halmius in textum verborum recepit. Inde conligere possumus, quantum, si diutius et attentius cum arte ac ratione

in hoc genere doctrinae versatus esset, ad extremum consecuturus fuerit.

Sed ut ad rem quam suscepimus narrandam redeamus: in Doederlino non modo egregia erat disserendi acies et multarum rerum scientia, quibus rebus adulescentes facile ad studium atque admirationem litterarum eriguntur, sed cum summa gravitate et doctrina miscebat admirabilem humanitatem et facetiarum leporem, ut discentium animos tum severitate inpelleret tum festiva iucunditate relaxaret, quae res tamquam inter se dissociabiles vehementer ad ardorem iuventutis temperandum valent.

Itaque cum Naegelsbachius Doederlini auctoritate elatus institutisque philologiae auctus divino quodam scientiae fervore arderet, consilium cepit Erlanga Berolinum transmigrare. Florebat enim tunc academia illius urbis Altensteni auspiciis cum ceterarum artium liberalium institutione tum clarissimi omnium philosophi Hegeli doctrina illius Aristotelicae rationis sospitatoris. Quam ob rem cum Naegelsbachius admodum adulescens bene perspexisset sine disserendi subtilitate et rerum humanarum earumque causarum contemplatione omnem philologiam inbecillam et tamquam horridam incultamque esse materiam, qua offunderetur potius mentibus caligo quam ad veritatem atque intellegentiam perveniretur, non reformidavit illam abstrusam et limatam Hegeli obscuritatem, sed intimo pectore recluso iam ardentissimo studio amplexari coepit. Nec vero tanta illius viri paene divini admiratione ad superbiam omnisque communis opinionis contemptionem aberravit, sed iudicio et sensu emendatus vehementiore etiam amore dehinc rerum divinarum doctrinam prosequabatur sine ulla humanarum rerum scientiae inminutione. Illud quidem vix opus est commemorari, quod in his studiis philosophiae Berolini occupatus non praetermisit, quin admirabilem Boeckhi vel de

civitate Atheniensium vel de origine et progressionem Graecarum litterarum doctrinam omni qua posset diligentia audiret. Sed ex omnibus quos posthac edidit libris facile cognoscitur plus Naegelsbachio profuisse Hegeli subtilitatem et elegantiam disserendi quam Boeckhi scientiam et doctrinam. Illum quidem de natura et copia Latini sermonis librum vix videtur componere potuisse, nisi hac arte edoctus fuisset, quod populariter et confuse percepisset limatius persequi et elegantius definire.

IV.

Erlangam ubi rediit, ut intermissam studiorum rationem continuaret, omnes deinceps Graecae Romanaeque vetustatis scriptores ita perlegere coepit, ut initium faceret a poëtis, inde transiret ad philosophos, postremo animum converteret ad oratores et historicos. Etenim duplex simul in hac lectione sibi proposuerat consilium, ut et rerum sententiarumque et linguarum quasi historiam mente comprehensam perciperet. Omnium primum anquirebat, quid de rebus divinis veteres sensissent, quam rem nescio an ab Hegelio demonstratam acceperat. Sed utut ea res sese habet, hanc utique doctrinam gravissimam partem philologiae semper existimavit. Fontem autem et originem huius scientiae contineri in Homeri carminibus: eum esse communem auctorem omnis divinae humanaeque Graecorum doctrinae, ex quo reliqui rivuli per longam annorum seriem omnes manaverint. Deinceps reliquorum poëtarum ambitum ita pertractavit, ut inter communem Graecorum hominum sensum et opinionem et doctorum quorundam ingenium et contemplationem distingueret.

Eandem studiorum viam tenebat per totam Graecorum scriptorum antiquitatem, quia videlicet in animo iam tum habebat statuere, quantum aut cunctae gentes aut singuli

homines proprio robore ingeni mentisque acie ad divinam rerum cognitionem pervenire potuerint. Atque hanc viam ideo etiam ineundam arbitrabatur, quod omnis Graecae linguae conformatio dirigenda videretur ad priscam vel Homericam dicendi consuetudinem, quam rationem tamquam normam artis grammaticae primus tum planius et subtilius persecutus erat Bernhardy.

Ceterum Homerum quanto ardore Naegelsbachius pectore inbiberit, quam recondita studia quam multas vigilias in eo conlocaverit, quantum etiam ex illa lectione voluptatis perceperit, hoc quidem nostra memoria, cum illa studia nova quadam sapientia quasi interclusa iacent, vix quisquam aut coniectura assequi aut verbis exaequare potest.

Carmina ipsa non minus quam novi testamenti graeca verba tamquam relaxandi animi causa cotidie legebat; praeterea F. Thierschi artem ampliorem, Lexilogum Ph. Buttmanni, F. A. Wolfi Prolegomena, postea Possovi lexicon graecum, Nitzschi de Odyssea commentationes, Hartungi de particulis doctrinam in manibus fere semper habebat, quibus videlicet libris ad veram poëtae admirationem cognitionemque iuventus magis adduceretur quam ad unius corporis convenientia omnium partium perfecti discriptionem institueretur et distortionem antea quam rem ipsam animis percepisset.

Latinos scriptores cum legendo recognosceret, tametsi rerum copiam et ordinem non contemnebat, at orationem tamen maxime sectabatur. Nimirum persequabatur his studiis Schaeferi et Heldi et Doederlini disciplinam: Latine scire Latine scribere Latine dicere, quia veterum scriptorum lepores ac venustates nisi qui ipse scribendo desudasset nemo acute aperire aut enarrare discipulis posset, iccirco summum et extremum magistrorum officium esse arbitrabatur. Iam discipulos cotidie castigare et admonere, omne tempus studium

laborem ut conferrent in latini sermonis scientiam facultatemque, eiusdem autem artis ipsum rudem atque ignarum esse, hoc vero dedecoris et inhonesti esse putabat magisteri. Itaque praeter Vergilium Horatiumque, quorum poëtarum carmina paene memoriter tenebat, omnes Ciceronis libros maximeque illum de oratore dialogum semel atque iterum pertractavit, sententias dictiones enotavit, rerum ordinem nexumque indagavit, versiones denique et retroversiones instituit. Haec erat causa et origo eorum studiorum, quibus iam dudum antea quam librum celeberrimum ederet quaerere coepit sermonis patrii latinique quae esset propria cuiusque indoles ac natura. Neque hoc studium eis neglegendum videtur, qui ingeni et acuminis potissimum in veterum monumentis habent inmensam materiam. Nam qui vitiorum volet ingentem incuria scriptorum propagatam multitudinem detegere, singula verba utriusque sermonis quo diligentius inter sese contenderit, eo laetiores credo inventurum emendationis segetem.

Ceterum stilum optimum et praestantissimum *dicendi* effectorem ac magistrum esse in nullo unquam clarius apparuit quam in uno Naegelsbachio. Multos enim vidi, qui cum audissent dicendo homines ut dicerent efficere solere, quoniam a prima adulescentia causa aliqua posita vires exercuerant et linguae celeritatem incitaverant, prompte dicerent, sed ieiune, sed similiter atque uno modo, sed impure atque perverse. Nempe perverse dicendo facillime consecuti erant perverse dicere. At in Naegelsbachio cum pauca dixisset, plurimum scripsisset, incredibilis quaedam et prope singularis erat dicendi facultas et varietas orationis.

Tanta studiorum diligentia ac sapientia, quid magistro futuro ad animos iuventutis initiis doctrinae et virtutis inbuendos perdiscendum videretur cum bene circumspexisset, publicum examen Onoldi vixdum XX annos natus subiit, ut

facultatem vel potestatem nancisceretur ad publicam veteris disciplinae professionem. Egregio inde testimonio instructus et conlaudatus cum eruditionis copia et subtilitate omnium animos oculosque in se convertisset, Erlangam revertit ex domesticis angustiis de futura iam condicione quae suscipienda videretur sollicitus. Eodem enim tempore quo filius Onoldium examinis causa discesserat, domi subito pater mortuus orbem illum reliquerat. Neque tamen diu in cura ac molestia iacebat. Vocatur repente ad Hellerum doctorem familiarissimum: adesse C. L. Rothium Norimbergensem praeter ceteros Naegelsbachio vicarium munus primae classis praeceptoris demandaturum. Itaque cum ab Hellero ad Doederlinum se contulisset, ibi virum egregium gravitatis severitatisque laude eximium coram praesentem convenit. Ac primo quidem non sine aliquo timore aut pudore salutare eum ludi magistrum, cuius nomen tunc multis terrori esset vel consiliorum gravitate vel disciplinae austeritate, mox et amore et pietate ut parentem filius prosequi ac diligere coepit.

V.

Atque illo momento quo adulescentes docti primum publicae institutionis munus occipiunt, in maximo totius vitae discrimine versantur. Nam quo quisque modo aut sublevatur aut retardatur aut incitatur, ita dehinc munus capessitum aut amore studioque amplexatur aut indignatione odioque abominatur aut inertiae segnitiaeque perpetuitate tolerat. Equidem ego beatum illum praedico, qui initio illo tirocini principem virum invenerit, qui scientia doctrina, usu atque experientia pariter venerandus modo humanitate et comitate ardorem et fervorem iuvenis praeceptoris temperaret modo consilio et auctoritate adiuicaret, studiorum voluntatumque honestatem comprobaret. At inveniuntur saepe numero rectores, qui neque

auctoritate valeant neque hiscere audeant et disciplinae et doctrinae plane incuriosi. Quid quod in ista incuria sollertiae bibliothecas gymnasiorum offendas, in quibus neque Cicero-
nem Halmi Baiterique neque Tacitum Orelli et Baiteri neque Livium Alschefski aut Madvigi neque Vergilium Ribbecki neque Sallustium Gerlachi aut Dietschi neque Caesarem Nipperdei neque Curtium Zumpti neque Madvigianos aut Naegelsbachianos libros primarios reperias?

Rursus sunt, qui divina quadam ira videantur in summo loco conlocati: restringunt vigorem iuvenilem, instituunt ad senilem stuporem, praedicant extremam patientiam tamquam summum bonum. Superborum nempe et adrogantium hominum hoc esse solet vitium, quibus nisi quid ipsi excogitaverint nihil probetur, qui quamvis nihil unquam in litteris perfecerint neminem concedant aliquo in genere praestare. Nec mirum istos homines non modo ei scholae, cui moderentur, vehementer nocere, sed etiam rempublicam et communem litterarum doctrinam acerbo damno adfligere.

Istam nimirum rectorum nationem unus omnium maxime contemnebat C. Rothius, homo et doctissimus et humanissimus. Qui cum gymnasium Norimbergense tunc omnium vitiorum labe perditum emendare disciplinae severitate et litterarum studia paene intermortua resuscitare conaretur, adulescentem doctissimum, qui puerorum animos ad studiorum vigorem et ardorem inpelleret, maxime idoneum esse iudicaverat. Quam ob rem altero iam anno (MDCCCXXVII) vix emensum illum semenstre tirocinium publicum secundae classis gymnasi professorem nuncupandum curavit. Nec ea spes virum prudentissimum fefellit. Nam cum Naegelsbachius una cum Rothio viribus consiliisque consociatis iuventutem ad solidiorem doctrinam et litterarum amorem permoveret, morum emendationi melius et tutius consulebant quam castigando

et coërcendo. Hoc tam arduum negotium quoniam Naegelsbachius, ut ipse Rothius ingenue praedicavit, egregie tuebatur, quantum hic scripturae modus enarrandum recipit, operae mihi videtur anquirere, quam viam ac rationem vel studiorum vel institutionis ille inierit aut ipsius facultatem auxerit. Qua in re duplex officium sibi propositum esse animadvertat. Ac primum quidem iudicaverat privata praeceptoris studia non esse seiungenda a publica puerorum disciplina. Itaque quos in schola enarrandos vel interpretandos scriptores susceperat, eorum cognitioni potissimum operam suam navavit. Deinde usu acceperat, educationem omnem positam esse in duplici ratione: primum mentes discipulorum acuendas et formandas variis et memoriae et ingeni et iudicii exercitationibus, non obruendas aut cumulandas vasta et inmani scientiae copia, deinde teneros et flexibiles animos ad pietatem ac divini numinis venerationem et ad altiorem opinionem sensumque traducendos, ut quidquid magnificum ac divinum videretur, suspicerent atque altius se efferrent, ut lucri studium fastidirent, denique ut sordidam humilitatem foeditate rei denudata contemnerent. Haec duo officia, quoad disciplina publica fieri posset, ita se exsequi posse credebat, ut et Latinae Graecaeque linguae cognitionem et facultatem vel legendo vel scribendo augeret et Graecorum Romanorumque divinarum rerum opiniones nostra de summis rebus doctrina metiretur, ut singulae veterum vel actiones vel sententiae ad unum quendam communem omnium rerum fontem dirigerentur.

Quae cum ipse sentiret animoque secum volveret, consiliorum suorum adhortatorem ac laudatorem habuit Rothium rectorem. Cui viro egregio totum se iam in disciplinam tradidit: ambo domi sedere et latini sermonis specimina meditari, ambo versiones elaborare confectasque in unum conferre, ut quod quisque finxisset alterius iudicio subiceret. Ex his

vigiliis studiisque manarunt (MDCCCXXVIII) novae illae latine scribendi exercitationes grammaticis et rhetoricis commentariis explicatae, Norimbergae ab Schragio typis expressae, quartum evulgatae Lipsiae MDCCCLVIII.

Hanc rationem consiliorum cum animadvertisset discipulorum utilitati maxime conducere, in hac opera perseveravit atque proximo anno alterum volumen edidit. Qua in re mihi illud memoratu dignum videtur, quod Rothius, cum conlegam ipse in hanc viam duxisset aut accelerasset, postremo ubi discipulum magistro aptiorem huic negotio videt, illam scripturam unius Naegelsbachi consilio relinquendam putavit. Nec vero ille in his exercitationibus et commentariis acquievit, altius quiddam et maius moliebatur: singulas observationes continua lectione cumulatas statuerat digerere in artem. Nam cum adulescens Hellerum senem non semel, sed saepe plane conquerentem audisset, latinum sermonem miserabili laborare verborum inopia, ab Rothio autem externae linguae silvam et materiam cum patrio sermone comparandam didicisset, in abditos iam latini sermonis fontes inquirere coeperat, quibus Romanorum in dicendo paupertas quae videretur et nostrae consuetudinis ubertas ac novitas compensaretur. Neque enim totidem verba alienae linguae totidem verbis nostrae dictionis convenire, hoc qui paulum modo in his studiis versatus sit, quis est quin nesciat? Quam ob rem loci quidam videbantur eliciendi, quorum norma utriusque linguae causam et naturam et copiam consideraret. Atque in hoc genere constitit prius et alterum Exercitationum volumen, ut quae essent cuiusque rei verba maxime industria investigaret. Sed anteaquam tertium fasciculum emitteret, longius progressus contemplari coepit, quae quidem esset latini sermonis propria conformatio conlocatioque verborum, qua ratione cum verborum tum sententiarum seriem acumen stili subire et succedere necesse esset.

Illud omnino qui diu multumque scriptitarit facillime usu et sensu quodam consequetur, sed artis tamen et scientiae est, Latinorum in structura verborum proprietates investigare et quid discrepet quid congruat nostrae rationi constituere. Vertitur quidem in hac re oratorius numerus et modus. Nam si qua oratio sit copiosa enucleata ornata, nisi structura et compositio verborum accesserit, ut extrema cum primis aptissime cohaereant, hiulca existet nec bene sonans nec numerosa. Itaque omnium primum officium sibi propositum esse animadvertit, ut qua lege illa vel consuetudine apta verborum constructio efficeretur bene circumspiceret. Deinde ad comprehensionem et continuationem verborum sententiarumque se convertit, ut cognosceret, quam ad normam sententiarum conclusio esset dirigenda.

Atque in illo genere primus vidit aptam verborum conlocationem ictu maxime et elatione contrariorum verborum finiri ac terminari: hanc autem contrariorum elationem conformari duplici ratione aut chiasmi vel anaphorae aut utriusque figurae commissura. Quam ad regulam si exempli gratia Caesaris de bello gallico commentariorum principium perlustraveris, quantum ad intellegentiam orationis valeat, sic optime conligas. Equidem initium illud verborum compositione satis artificiosum, quoniam in editorum ariolationibus nunquam acquiescere potueram, dum illam legem cognoscerem, animo non comprehenderam.

Ceterum hanc artem adumbravit in doctissima censura Fabrianæ Livi librorum XXI et XXII editionis in vol. VI commentariorum diurnorum academiae liberalium artium Monacensis a. MDCCCXXXVIII. Nec vero vestigia illic non occurrunt alterius partis illius artis, in qua de sententiarum ambitu Latini sermonis proprio traditur.

VI.

Hoc tam arduum opus antea quam inciperet, animum ad aliud negotium inclinavit. Nam ubi primum pueris poësis Homericae aditum aperire coepit, postquam vidit iuventutis animos, nisi in abditos et retrusos rerum verborumque recessus inducerentur, parum delectari aut in erroribus iactari, tametsi totum Homerum in scholis pertractandum existimaverat, tamen diutius et diligentius in aliquot rhapsodiarum lectione atque enarratione conmorabatur. Ac primum quidem grammatici officium esse arbitrabatur, ut singularum sententiarum ratione explanata animos legentium adverteret ad universum rerum tenorem comprehendendum, ne discipuli strictim et singulatim legendo circa singula haerent contemplatione, universam speciem carminis rerumque ordinem obliviscerentur. Hoc quidem fieri posse, si ante animos mentesque discentium praeceptor scriptoris cogitata quasi denuo ingenio fingeret ac repraesentaret. Nam ut quisque maxime vigeret rerum intelligentia, ita optime percipere ac sentire orationis venustates, quoniam oratio finiretur ac formaretur rerum natura et proprietate. Hanc rationem unam solamque aestheticam appellandam et commendandam esse censebat. At enim idem minutissimarum exstitit particularum scrutator subtilis! Quasi vero perfecta species ac forma carminis sine minutiarum contemplatione mente comprehendere vere possit! An nugae minutissimae ratione et causa adiuncta non desinunt esse pro nugis? Nec quidquam separatum aut seiunctum videtur, cum ad universam rerum complexionem revocatur. Omnino in discipulis quam maxime fieri posset studium causarum rerum investigationis excitari volebat. Quam ob rem ne minimas quidem aut minutissimas difficultates intactas reliquit. Nam qui res incognitas aut obscuras tamquam leves et indignas seponeret

aut fastidiret, superbiae et vanitatis esse effectorem: despiciere quod nesciret; at qui nullam omiserit obscuritatem pro suo ingenio disserere, cuius ex cognitione nihil aut iucunditatis aut suavitatis redundaret, eum iuventutis animos ad fidem et religionem, modestiam et moderationem inclinare. Nihil profecto tantum periculi aut detrimenti adferre moribus et ingeniis quam lectionis levitatem. Nostra autem memoria pueri tantam scriptorum multitudinem exiguo temporis spatio alium ex alio transcurrunt, ut neque rerum ordinem neque orationis elegantiam percipere possint. An pueros XIV annorum animis concoquere posse credas tantam unius anni molem: Homerum, Plutarchum, Herodotum, Ciceronem, Livium, Sallustium, Vergilium, Ovidium, Tibullum praeter Gallicarum Germanarumque litterarum monumenta?

Nec vero illud ignoravit Naegelsbachius, grammaticarum rerum cognitionem non summum aut extremum esse finem, sed tamquam mediam rationem et viam. Itaque antequam ad Homeri lectionem accederent discipuli, ita esse exercitandos statuebat, ut vel lexicon graecum Passovi vel Buttmanni artem scienter consulere vel percipere possent universa metricae lineamenta. At qui lectionem adgressurus longas et vastas de HomERICA dicendi consuetudine disputationes instituat, ab omni studio aut detertere animos aut primum et nativum animorum motum ita infirmare, ut postremo nihil suavitatis aut iucunditatis ex Homeri carminibus sentiant. Quam ob rem hanc commendavit rationem, ut Homerum evolvere non adoriamur, nisi tres quattuorve Anabasis libros explicaverimus, ut simul Lexicorum artiumque usum demonstremus, ut locos ab grammatica ratione difficiles cogniti antea ad praeparandi facultatem designemus, ut in lectione ipsa particularum spinosiorum explanationem praetermittamus et magna exemplorum copia usu cognita tum demum de ratione disse-

ramus, denique ut initio ordientis lectionis rerum ordinem ac tenorem conplectamur mentesque ad illarum rerum memoriam et cogitationem excitemus.

Ita fieri posse, ut singulis annis aut quini senive libri Iliadis aut Odysseae septeni octonive pertractarentur. Ac si quidem altero anno deni vel duodeni Odysseae Iliadisve libri pervolverentur, si singulae horae ex graeca lectione primae classi relinquerentur, prius quam discipuli gymnasio ad extremum discederent, praeter aliquot Euripidis Sophoclisve tragoedias totum Homerum perlegere potuisse.

Nec minus eidem viro doctissimo hoc adsentior, gymnasiorum esse officium, ut discipulis totam potius Aeneidem tradant quam selectas totius Vergili particulas proponant. Nunc vero eius modi Vergili lectio esse solet, ut discipuli hunc poetam aut ut omnino contemnant aut pectore et memoria eiciant facillime consequantur. In Homero multum Vossii, Wolfii, Buttmanni, Thierschii, Nitzschii elaboraverant ante Naegelsbachium multaque invenerant ad enarrationem vel rerum vel verborum. Itaque illorum inventis Naegelsbachius consilium cepit novum superstruere commentarium, qui et animadversionum copia et disputationis perspicuitate iuventutis animos inpelleret ad reconditam quandam et subtilem Homeri cognitionem. Cuncta autem illius poëtae carmina perpetuis inlustrare commentariis utile ille quidem arbitrabatur doctrinae et scientiae philologorum futurum, at discipulorum studio hanc rationem obesse magis quam prodesse existimabat. Namque Homerici sermonis naturam atque indolem tam apertam tam simplicem tam sinceram esse, ut puerorum institutioni nihil adcommodatius esse crederet quam exiguum librorum numerum paratius et accuratius enarrari, reliquam partem aut subitae lectioni aut privatae industriae relinqui, ut suas ipsi vires discipuli temptarent. Omnium

autem librorum commentarios si in manibus haberent, quidquid subito ex re videretur, ea strictim attingere, memoriae nihil fere mandare. Quam ob rem duos aut summum tres libros Iliadis enarrandos suscepit. Eandemque rationem paulo post magno cum successu observavit in T. Livi explicatione conlega Naegelsbachi E. Gu. Fabrius, dignam profecto, quam nostra etiam memoria ingruenti levitati vel lectionis vel interpretationis anteponendam censeamus. In hanc igitur operam Naegelsbachius multum temporis ac laboris consumpsit. Nam cum a. M. D. CCCXXX de particulae $\gamma\epsilon$ usu Homérico sollennem commentatiunculam edidisset, commentarios Iliadis cum multis commentationibus grammaticis anno demum XXXIV ex umbra in lucem emisit, postquam inde ab a. XXVII, quo primum Homeri interpretationem scholasticam in se recepit, in commentariis illis elaboraverat.

VII.

Interea cum Platonis lectionem instaurasset, ne hoc quidem privatum studium sine fructu doctrinae tractare coepit. Nam cum denuo ad eum commentationis scribendae negotium delatum esset, qua ad publici examinis frequentiam parentes discipulorum et patroni gymnasiorum invitari solent, praeclarissimam scriptionem divulgavit de Platoniceis explicationibus et emendationibus (XXXVI). Tanta sollertia ingeni vir modestissimus hoc unum se profecisse gloriabatur: pervenisse se illa opera in amicitiam ac familiaritatem C. F. Hermanni. Eum enim omnium tunc philologorum litterarum et scientiae varietate doctissimum atque morum integritate candidissimum per totam vitam praeter ceteros vel admirabatur vel diligebat.

Sed in his emendationibus Platoniceis hoc memoria dignum videtur. Naegelsbachium in arte critica etsi non rudem at certe exercitatum non fuisse, hoc mihi omnes qui homi-

nem noverint facile concedent. Neque hoc contumeliae nomine aut pro culpa habetur. Nam neque omnium communis est critica ars neque rite exerceri potest nisi pleno adhibito instrumento. Ab hac autem molestia Naegelsbachius singulari quodam vigore et alacritate ingeni detineri videbatur. Sed tamen eundem virum multa in Platone egregie emendasse, plura sagaciter explicasse, ne alios nominatim appellem, unus ipse Hermannus editione sua Platonis professus est. Nempe disserendi arte et grammaticae scientia superavit eos qui plena supellectile critica repleti fuerant!

Sed anno post quam illam scripturam emisit, tertium tandem latine scribendi exercitationum absolvit volumen, quod opusculum omnium videtur perfectissimum. Erat nimirum illa aetate iam dudum occupatus non solum in continua Latinorum scriptorum lectione, sed in arte latinae linguae cum patrio sermone scienter comparandae.

VIII.

Sed constiterat adhuc Naegelsbachius in eo studiorum genere, quae alii contemnant ut ludicra, pars ut communia despiciant, pauci quid valeant recte intellegant, cum anno huius saeculi XXXX Homerica theologia summa arte et ratione composita omnium tum et philologorum et theologorum admirationem rapuit.

Cuius scripturae causa et origo haec erat. Quem ad modum enim Naegelsbachius omnem latinae et graecae linguae naturam cum patrio sermone comparari voluerat, ut si quid graece latineve efferret, quid nostro sermoni natura conveniret, quid secus esset, animo secum recognosceret, sic omnem Graecae Romanaeque antiquitatis doctrinam cum nostra vita ac moribus seu privata seu publica conferendam esse existimavit, non quo veterem ingeni animique rationem dirigi vel-

let ad nostram consuetudinem aut hanc ad illam corrigendam censeret, sed ut interiora historiae aperirentur et discrimina hominum morumque explanarentur longa annorum serie ab summa antiquitate adducta. In his rebus satis callide et perite qui versari potuerit, naturam humani generis optime cognoverit. Etenim mortales aperiuntur aut oratione aut actione. Itaque philologia cum ceteris artibus sic coniungitur, ut non solum humanae orationis origines et progressus investiget, sed etiam omnium divinarum humanarumque rerum antiquitates scientia conplectatur. Ac rerum quidem publicarum, legum, morum, iuris scientiam profitebantur multi, non pauci etiam religionum origines anquirebant, nemo fere quantam illae opiniones in vitam hominum vel publicam vel privatam vim habuissent. In hanc autem rem illius animus eo magis inclinabat, quo vehementius natura ad religionis contemplationem ferebatur. Itaque cum ei cognitu cummaxime iucundum videretur, quid Graeci homines priscae aetatis de divinis rebus sensissent, considerasse et cum insequenti religionum et caerimoniarum iure contendisse, primus explorare coepit Homericorum hominum de deis divinisque rebus opiniones. Nec vero satis habebat veteres sacrorum caerimonias civitatum religiones hominum opiniones constituisse, sed illud imprimis inquirendum putabat, quantum ex illo religionum genere vel civitatum instituta vel mores hominum profecissent. Hac re definiebat veterum religionum rationem quae in quoque loco inesset, et viam quodam modo praeparabat ad Christianam disciplinam, cum deorum opinionem in hominum animis principio divino numine insitam fuisse demonstraret, non fortuitam et casu quodam inductam, simulque ostenderet veram ac sinceram religionem ac divinarum rerum cognitionem percipi non potuisse nisi ipso deo auctore ac magistro. Itaque neglexit mythologorum rationem, qui causam originem

propagationem sacrorum caerimoniarumque investigaverant, cuius artis inventores et artifices non contemnebat, sed hanc scientiam ab eo quod sibi proposuerat prorsus alienam existimabat, cum ipse dissereret de Homericorum hominum divini numinis opinione, quam late pateret quantumque potuisset hominum animos ad unius dei cognitionem instituere. Ac de argumento illius libri supervacaneum est longius disputare. Nam elegantia orationis et subtilitate rerum in tantam venit admirationem eorum, qui in hoc genere litterarum versarentur, ut qui non novisset hoc genus eruditionis se reformidare ipse concederet. Nec vero minor erat eorum numerus, qui illud studium vel vituperarent vel inriderent. Nam religionis historiam theologis relinquendam clamitabant. Quasi vero legum iurisque Graecorum Romanorumque scientiam non eodem iure iureconsultis concedendam existimarent! Illud quidem genus hominum omnem religionem aversabatur et calumniabatur, si qui in ista quam sibi fingerent superstitione haerere videretur. Alia erat ratio eorum, qui omnem antiquitatis cum nostra vita ac sensu conparationem detractarent propterea quod non nullos hanc viam ingressos ariolari et somniari magis viderant quam disputare et disserere. Hi Naegelsbachi librum intactum relinquebant, quia ad illam somniatorum nationem pertinere videbatur. Denique vidi obtrectatores, qui viro doctissimo paene admirabili impudentia obicerent, quod Homericam disciplinam Lutheri Christianae institutionis enchiridio metiri studuisset: absurdum illud quidem et absonum iudicium, sed quo tamen permulti adulescentuli ne Lutherianismo inficerentur vehementer veriti ab illius studio ac cognitione deterrentur. Atque ista calumnia et invidia intra universitatum parietes audiebatur!

Sed doctorum plerique, quibus et puerilis institutio et antiquitatis contemplatio curae cordique esset, magno cum

amore studioque ac paene incredibili admiratione Naegelsbachi operam exceperunt. Quid enim comparativum linguarum studium quid humanarum divinarumque antiquitatum scientia, quid rerum publicarum contemplatio, quid iuris legumque vetustatis pervestigatio aliud spectat quam ut aut humanitatis progressus regressusve consideremus aut nostrae linguae historiam usumque pernoscamus aut Christianae religionis veritatem suspiciamus aut civitatum nostrarum virtutes malave mente pervideamus, denique ut universam vitae nostrae rationem tamquam recognoscamus ad veterem superioris memoriae disciplinam? Est enimvero totius mundi vinculum quoddam arctissimum: quem ad modum singula membra alterum alterius indigent, omnia tamen inter se apta et conexasunt, sic historia universalis non particulis continetur disiectis aut disiunctis, sed uno quodam concentu unius corporis innumerabilium rerum varietate et vicissitudine efficitur una et propria mente administrata, quae suum certum modum habeat, cum aliis non possit comparari: inde accessione et crescendo multa in dies augentur et emendantur, multa rursus depravantur et evertuntur, ut cunctis rebus inesse quidam velut orbis videatur et quem admodum temporum vices ita morum vertantur. Nec vero omnia apud priscos homines meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. Hac autem in ratione quoniam religionis sanctitas cum maxime habetur, tametsi propria vi sua et simpliciter sentitur aut cognoscitur, tamen conlatione reliquarum opinionum aut superstitionum evidentius praeponenda videtur et ad divinum beneficium revocanda. Quae cum ita sint, operae pretium facturus mihi videtur, qui Naegelsbachi vestigiis insistens reliquam antiquitatis partem ad eandem normam examinaverit.

Aliud etiam tum genus hominum exstitit eorum, quorum

dux et signifer fuit Eythius. Qui cum gymnasiorum disciplinam evertere conarentur, quoniam scriptorum veterum elegantiam et doctrinae utilitatem elevare non potuerant, illud dolere et commiserari coeperunt, quod illa disciplina iuventutis animi vel impietate vel superstitione vel lubricine inbuerentur. Itaque scriptores graecos et latinos ex scholis esse exterminandos, novi testamenti graecitatem et variarum rerum multitudinem illorum loco commendandam esse dictitabant. Neque eorum clamores illa aetate inanes videbantur, qua universitatum etiam fundamenta multi subruere moliebantur, cum illas paci ac tranquillitati rerum publicarum vehementer periculosas esse docerent. Atque illorum hominum crimina et incepta sapienter et fortiter refutaverat Naegelsbachius censura Eythi libri de scriptoribus classicis et scriptura sacra academiae Monacensis diurnis commentariis inserta a. h. s. XXXVIII. Evidentius vero et planius illos refellit Homerica theologia, cum novam viam demonstraret, qua nativa scriptorum simplicitas et elegantia scholis conservaretur, veteris disciplinae ratio ut cum integritate religionis Christianae concineret facile efficeretur.

IX.

Denique de Vergili artificio quid Naegelsbachius tum senserit, quem poëtam qua arte putaverit explicandum, censura ipse indicavit ed. Forbigeri in *comm. diurn. acad. Monac.* vol. VI p. 873 sqq. (anno h. s. XXXVIII). Ubi quoniam multa acute atque eleganter disputavit, summam illius cum vix cuiquam hodie Vergili editorum nota videatur, quoad potero, hoc loco repetam. Vergili igitur nostra memoria tanta contemptio et neglectio eorum, qui se elegantes dici volunt, increbruit, ut defendendum qui suscepit, inscitiae cordisque stuporis contumeliam inde trahere videatur. Nam sicuti antea

cum Vergilium Homero maiores nostri crederent fuisse politio-
rem, anteponendum Graeco Romanum falso censuerunt, ita
nunc, cum Vergili oratio rerumque quasi exaedicatio coepta
est conferri cum Homero, nimia illius vilitas et contemptio
inveteravit. Ista autem conlatio et comparatio quamvis an-
quirentibus nobis ipsa ostendat se et occurrat, tamen ego
nescio an incommoda et iniqua fuerit. Uterque enim poëta
separatim sibi materiam proposuerat maxime diversam et con-
trariam. Quid enim? Homericarum rerum memorabilium quae
tandem fuit memorabilior quam ut carmina Homerica ex illa-
rum fonte profluxerint? Nec enim aut ipsi heroës aut virtu-
tes eorum, sed vates, sed monumenta litteris expressa habentur
aeterna ac paene divina. Atque quod poëta ille de numine
deorum in Troiae excidio praedicavit, vere dictum videtur:
τὸν δὲ θεοὶ μὲν τεῦξαν, ἐπεκλώσαντο δ' ὄλεθρον ἀνθρώποις,
ἵνα ᾗσι καὶ ἐσσομένοισιν ἀοιδῇ (Hom. Od. VIII, 579.
580). Carmen igitur ut efficeretur ex longissima gestarum
rerum memoria, hoc erat illarum principium, haec causa, hoc
consilium. At vero Aeneidis maturitas non explicata et pro-
seminata est rerum quadam necessitate, sed ad inperi Romani
splendorem tamquam imago adumbrata. Iliadem quidem et
Odysseam ex rerum factorumque ubertate fluxisse sentimus,
ut nimirum suavitate exornationis et narrationis posterorum
animi simpliciter oblectarentur; nec vero hoc fuit ultimum et
extremum consilium Vergili, sed adsumpto extraneo consilio
omnis narratio et inventio revocatur ad laudem et gloriam
Caesaris Augusti. Quo in viro quoniam inperi Romani ma-
iestas cumulata videbatur, omnium rerum, quae in Aeneide
continentur, longo ordine illius unius celebratur magnitudo
et magnificentia. Erat igitur hoc in Vergilio, ut magnitudinis
populi Romani Caesaris Augusti virtute absolutae quasi semina
et vestigia inlustraret: inde vaticinium illud post eventum

acie ingeni paene incredibili a poëta inventum, inde illud artificium, quo Caesaris principatum tamquam fato ac numine divino in imperio Romano conlocatum arbitremur. Quos fines natura argumentorum circumscriptos nisi Vergilius ipse libenter excessisset, cum aliam difficultatem inextsuperabilem explicandam sibi proposuit, ut una Aeneide utriusque Homeri carminis ambitum et rerum et orationis similitudine exprimeret et concluderet, etsi innumerabili versuum numero praeclarissimorum careremus, at vaticinium illud de bellica virtute populi Romani imperique magnitudine melius et planius credo aperiretur. Nunc vero interpretis officium est, ut praeter reliquas condiciones interpreti veterum scriptorum suscipiendas primum ad Homericam Vergili imitationem se conferat ac convertat explicandam, deinde artem Vergilianam explanandam suscipiat, qua rerum Romanarum memoriam coniunxerit cum narratione epica.

Atque ut exempla illius rationis adferam, hoc mihi videtur conprobandum, quod fabulis, quae ex Homericâ inventionem tamquam epicae poësis naturae propriae erant visae, eis Vergilius narrationis flumen scienter retardavit, vel descensus in Orcum, clipei compositionis, ludorum Troianorum; vanum autem et inane fuisse illius studium, cum Drancis persona (lib. XI) Thersitem Homeri effingere voluerit. At Aeneas ventis in Libyae oram delatus cum Didonis hospitio et amoris inmiscetur, hoc profecto poetae fuit consilium, ut ingentia Romanorum et Carthaginiensium bella postmodum futura tamquam divino numine implicatâ animis praeciperentur. Inde cum imperi Romani magnitudo penderet, simul futura imperi illius moles et magnificentia quasi praesagiendo celebratur. Quare factum est, ut Vergilius suo carmine non modo ut Homerus Troiana bella et principes eorum viros sic Aeneae errores et virtutes celebraret, sed etiam paene omnem

rerum Romanarum memoriam praedicaret. Denique illud etiam memorari adtinet, hac ratione et compositione carminis legentium animos cum suavitate quadam delectari contrariorum contemplatione, cum futuram populi Romani magnitudinem praenuntiatam (cf. lib. VI, 756 sqq., lib. I, 257 sqq.) eventu suspicerent conprobatam aut ad recordationem exiguorum urbis initiorum ab praesenti rerum splendore animi averterentur, veluti VIII, 347: *hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit, aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis*, 360: *talibus inter se dictis ad tecta subibant pauperis Evandri passimque armenta videbant Romanoque foro et lautis mugire Carinis*. Cf. I, 33: *tantae molis erat Romanam condere gentem*.

Huiuscemodi contemplationis viam aperuit Heyneus, qua ille doctrina non modo Vergili carmina enarravit, sed grammaticorum scientiam cum liberali bonarum artium eruditione, quae recenti aetate efflorescere coeperat, feliciter consociavit, cum labor et studium illorum antea tamquam vanum et morosum derisui fuisset. Nam Heyneus etsi et acie ingeni et scientiae copia magnos illius aetatis Batavos non aequaverat, at elegantia disserendi et venustate paene singularis iucunditate editionis Vergilianae humanitatis studia ex contempta et abiecta condicione denuo ad novum dignitatis splendorem revocare coepit. Itaque rationem quam ille instituerat eam perficere et absolvere eorum erat officium, qui post eum Vergilium explicandum sibi proposuerunt.

Deinceps cum brevi de Wagneri et Forbigeri meritis et commentariis disseruisset, pauca proposuit exempla inlustria, in quibus excurrere posset ingenium interpretis et cogitatio. Ac primum quidem Iunonis in Troianos iram aliam esse apud Homerum aliam apud Vergilium animadvertit. Nam Homericæ Iunonis odium unicam causam habere in dolore, quem ex Dardani Troiae auctoris origine ac genere conceperit (cf. Hom.

Il. XXIV, 28 sq.), apud Vergilium parum valere illum animi dolorem odiumque Iunonis metu teneri, ne ab genere Aeneae carissimae urbi Carthagini excidium immineat. Curam igitur civilem magis patere quam animi dolorem. Cf. Verg. Aen. ed. Ladewig vol. I, 238. Quae cum ita sint, ipso principio ordientis carminis edocemur, in Aeneide quasi redundare eam rerum copiam, qua conmoveantur potissimum Romanorum hominum animi, porro cum Aenea coniunctum vexari et agitari ipsum populum Romanum, denique huius populi naturam Aeneae moribus et virtutibus esse expressam. De quo cum praedicatur (I, 544): *rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter nec pietate fuit nec bello maior et armis*, insignes duo populi Romani, quamdiu sinceris steterat et incorruptis moribus, adumbrantur virtutes et religionis erga deos et fortitudinis bellicae. Quamobrem Romani maximeque Caesar Augustus, cum Aeneidem legebant, quasi Aeneae persona induta consequens fuit ut bellis et periculis quasi ipsi interesse sibi viderentur.

Deinceps contemplantibus Iunonis cum Aeolo sermonem et condicionem, ilico occurrit et ostendit se et ingeniosum et pravum Vergili Homericae imitationis studium. Etenim Iunonis ira et meditatio (Aen. I, 37) prorsus in eis versatur, quae ex Hom. Od. V, 282 sqq. translata et adsumpta esse patet. Ut Ulixes olim sic tum Aeneas omnium laborum extremum finem prope erat enisus, cum repente memori deorum ira uterque cursu prohibetur et repellitur. Atque hanc quidem similitudinem omnis Vergiliani carminis tenor adtulisse et invexisse videtur, in qua quoniam Aeneae Carthaginem adventus causa est posita, in ea omnium deinceps rerum momenta consistunt. Quod cum ita sit, imitatio videtur non temere sed consilio et arte perfecta. At vero illud deae promissum Aeolo datum neque necessarium est ad rerum ordinem et causam neque libera aut artificiosa Homeri (Il. XIV, 267 sqq.)

imitatio. Quod nescio an ipse poëta animo senserit. Illud quidem mirum videtur, quod, cum Somnus religione iuris iurandi Iunonem sibi obstrinxerit, Aeolus illa pollicitatione omnino praetermissa prorsus aliam oboedientiae causam suggerit: *tu mihi quodcunque hoc regni tu sceptrā Iovemque concilias* etc., quasi vero Vergilius subreptam Homero sententiam proprio quodam additamento excusare voluerit. Certe in illis verbis tanta inest difficultas, ut quicumque adhuc in fabularum ratione elaboraverint, omnibus inexcuperabilis fuerit. At Iovis vaticinium (I, 254—296) ad similitudinem illius orationis Homericae excogitatum (Il. XV, 53 sq.), qua Iupiter Iunoni fata Troianorum aperuerat, hoc mihi nihil aptius videtur inventum. Etenim quem ad modum Homerus Iovem exitum belli Troiaeque exitum Iunoni praedicentem induxit, sic Vergilius simili ratione animos excitavit ad recordationem et memoriam Romanarum rerum, quarum tamquam culmen fingitur Caesaris Augusti virtute et pace adductum. Equidem sic existimo: cum exemplum imitationis non transcriptum totidem verbis, sed libero arbitrato et certo consilio translatus est, imitatio non minus habet auctoritatis et admirationis quam inventio atque excogitatio. Idemque mihi puto iudicandum de obscuro nebulae amictu ex Homero adsumpto, quo Aeneam et Achaem Carthaginem euntes fuisse circumfusus Vergilius tradidit (I, 411), propterea quod hac arte posthac fieri potuit, ut Aeneas primum orationem Ilionei audiret famamque sui carperet, deinde cum dixisset Dido „*atque utinam rex ipse ... adforet Aeneas*“ ipse subito ex nebula effunderetur. At ineptum et inconcinnum est, quod Vergilius imitando finxit I, 378 sq. Namque matri venatricis Tyriae habitu ornatae obviam factus Aeneas homerice respondet: *sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates classe veho mecum, fama super aethera notus*, convenienter Ulixi cum apud Phaeaces dixisset:

εἴμ' Ὀδυσσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν ἀνθρώποισι μέλω,
καί μεν κλέος οὐρανὸν ἵκει (Od. IX, 19 sq.). Sed Ulixes iam
cum Nausicaa congressus, multum ac diu inter Phaeaces con-
moratus omnibus omnino admirabilis fuerat, Demodocus modo
virtutes eius per orbem terrarum notas carmine extulerat,
omnium ora summa expectatione, quis tandem advena esset,
erant suspensa: tum denique quasi attoniti audiunt miraculi
instar illam subitam vocem: εἴμ' Ὀδυσσεὺς Λαερτιάδης. Et
cum vates modo de Ulixi gloria cecinisset, nihil habuit osten-
tationis, cum diceret: καί μεν κλέος οὐρανὸν ἵκει. Harum
rerum omnium nullam rationem habuit Vergilius: subito
Aeneas occurrit Veneri, subito respondet: sum pius Aeneas
etc.! Nimirum ista vox, quia nulla eorum qui vel audiunt
vel legunt antecessit praeparatio, cum risu excipitur!

Nec vero tanta elegantia et subtilitate iudicii, quam ra-
tionem vere appellamus aestheticam, grammaticam neglexisse
Naegelsbachium, hoc vix est quod pluribus in tali viro con-
firmem. Neque enim quisquam illo contemptius refutavit
aestheticas ariolationes superstructas grammatica levitate. Satis
est pauca illa exempla adtulisse, quibus Forbigeri adnotatio-
nes vel correxit vel auxit. Veluti Aen. I, 159—169 optime
enarravit conferendo Luc. II, 610 sqq.; paulo post ad I, 398
Weickerti rationem, quam denuo repetivit Ladevicus, man-
cam esse et ab narrationis ratione abhorre argute demon-
stravit (*et coetu cinxere polum cantusque dedere*) Heyneique
explicationem argumentis novis stabilivit; ad II, 257 ut nunc
Ladevicus sic ille recte disseruit de plusquamperfecto tem-
pore cf. et Zumpti artem § 508 et Liviana exempla XXVIII,
2, 1 et II, 14; ad II, 268 *aegros mortales* scienter animadvertit
respondere Homericis *δειλοῖσι βροτοῖσι*, quibus opponerentur
μάκαρες θεοί; ad II, 269 egregie confirmavit Thieli inter-
punctionem novaque huius dicendi consuetudinis exempla

adtulit III, 90, XII, 113, XI, 550. 608. Iam vero ad II, 273: *perque pedes traiectus lora tumentis*, cum demonstraret participium perf. pass. vim et significationem medii Graecorum generis habere: *habens lora per pedes suos traiecta*, unus mihi huius formulae difficultatem inlustrasse videtur. Cuius usus aptissima protulit exempla Tac. hist. III, 74: *aram posuit casus suos in marmore expressam*, et Val. Flacc. I, 398: *insequeris casusque tuos, Phalere, arma geris?* Accurate etiam disputavit de dativo (II, 276) *iaculatus puppibus ignis*, cf. V, 233 *palmas ponto tendens utrasque Cloanthus* = Hom. Il. V, 539: ἄμφω χεῖρε φίλοις ἐτάροισι πετάσσας, Aen. X, 401, 521, Hor. Sat. II, 5, 49, cf. nunc Naeg. Conm. ad Iliad. p. 12. 136. 230. Eademque ratione aperuit singularem praepositionis conlocationem II, 278: *volnera quae circum plurima muros accepit* = Od. λ, 115: δῆεις δ' ἐν πῆματα οἴκῳ, simul adiciens Graecis praepositionem nomine suo seiunctam haberi pro adverbio, Latinam praepositionem in simili conlocatione eandem vim habere non posse. Atque Aen. II, 287: *nec me quaerentem vana moratur*, rectius et aptius sic explicavit ad normam usu volgatam: *Hectorem vana quaerenti respondendo non morari, sed celerem suadere fugam*. Idemque ad II, 293 scienter docet sententiam illam, *sacra suosque tibi commendat Troia penatis*“ tamquam *contrariam non subiunctam, sed adiunctam* esse ei quae antecesserit „*sat patriae Priamoque datum*“, ideoque maiorem interpunctionem esse mutandam.

Ceterum ex his quae adhuc disputavimus satis opinor apparet Naegelsbachium et accuratum et elegantem fuisse Vergili interpretem et, quod non contigerit librorum aliquot Aeneidis commentarios edere, maxime sane dolendum. Nec enim, si rationem suam doctrina sua et subtilitate persecutus esset, equidem dubito, quin Vergili studium nostra memoria multo ampliorem honestioremque nactus fuerit dignitatem. At

ut nunc est, critica pars ea quidem ab Ribbeckio perfecta est, sed orationis et rerum simul accuratum et subtilem iudicem adhuc desideramus. Nec in gymnasiis nostris rerum et scriptorum varietate oppressis multum habet auctoritatis lectio Vergiliana: paucis libris rite degustatis magis quam pertractatis mox lapsa omnis et rerum et orationis et artis memoria evanescit. Huc pertinet illud, quod Naegelsbachius me audiente aliquando iudicavit: nisi omnem Aeneidem ut discipuli subinde cognoscant, omnium primum agatur, mox futurum ut Vergili artem contemnant potius quam suspiciant, cum praesertim in epica narratione et conformatione lacera et diutina lectio neminem adlicere aut delectare possit. Atqui facile fieri potest, ut ternis libris singulis semenstribus vel publice vel privatim pertractatis binorum annorum spatio exacto universum Aeneidis volumen absolvatur. Tum vero multa lectione, quamquam homines postrema maxime meminisse solent, multa memoria fixa haerebunt nec Vergili claritati officiet polita Horati elegantia.

X.

Restat ut paucis absolvam de ratione exercitationum latine scribendi quam in gymnasio Norimbergensi ineundam putaverit.

Nostra igitur aetate quattuor fere exstant illius artis exercitationes. Aut enim discipuli versiones meditantur domi aut subito praeceptorum dictata Germanica latino sermone reddunt aut spatio sumpto in conspectu magistrorum specimina elaborant aut mehercule etiam sive domi sive in loco liberas descriptiones conficiunt. Atque hoc quidem genus scripturae inter Bavaros nec illa aetate, qua Naegelsbachius praeceptoris munere fungebatur, in usu fuit et nostra etiam memoria inauditum est. Ne eorum quidem ratio, qui Germanicam

materiam subito latina scriptione excipiendam suppeditant, Bavaris nota aut probata videtur. Relincuntur ergo duo genera exercitationum, ut discipuli aut in ipsa schola aut domi versiones instituant. Nam quod libros patrio sermone scriptos vel subito vel ex praeparatione in ludis latine vertunt, hoc quidem consulto feci ut praetermitterem. Nec vero Naegelsbachio subita exercitatio incognita fuit. Quam cum Gesnerum praeter ceteros amaret, in vita eius profecto habuit commendatam. Porro de libera scriptura quae in gymnasiis Prussiae et Saxoniae exercetur certe acceperat ab Doederlino. Itaque illud miror quod neque Doederlinus hanc exercitationem, cum in schola Portensi ipse multum desudasset, unquam in Erlangensi gymnasio, quantum ego meminerim, reviviscere voluit neque Naegelsbachius adolescentibus commendavit. Accedit quod ne Halmius quidem quamquam in Nassovia ipse hanc provinciam administraverat, Monachium reversus eandem consuetudinem renovare studuit. Causa mihi occurrit nulla, nisi quod in Bavaria iuvenes ad tantam maturitatem non erudiuntur, ut et inventioni rerum et dispositioni et orationi simul consulere possint. Illud autem mihi minus mirum videtur, si Naegelsbachius subitam scriptionem improbavit. Quae quamdiu discipuli certis ac definitis artis praeceptis instituuntur, ad cognitionem et scientiam commendanda videtur, sed ad facultatem ubi primum cognitis praeceptis animum adverteris et ad puram ac latinam orationem, illa exercitatio plus obest quam prodest. Multo utilius profecto est sumpto spatio ad cogitandum paratius atque accuratius scribere. Nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit, subitam etiam scriptionem profecto adsidua ac diligens scriptura superabit. Nempe istis subitis exercitationibus verborum frequentia excitatur, verba modo neque ea scienter confериuntur, conlocatio conformatioque

verborum neglegitur. Itaque ista celeritas scribendi hanc videlicet adfert facultatem, ut inconditae horridae infractae hiulcae orationi discipuli tirones indulgeant, non studeant verba cuiusque generis maxime inlustria eligere.

Maximum ergo Naegelsbachi officium erat positum in eis exercitationibus, quae exercitia volgo appellantur, scienter regendis. Cuius rei tres sunt partes: materia emendatio existimatio.

Et materiam quidem ex scriptoribus optimis nostrae aetatis Germanicis maxime esse sumendam arbitrabatur, quia videlicet hac una ratione efficitur et comparatio et intellegentia utriusque sermonis. Quam rationem veram et rectam esse nec nego nec scio ullam viam aliam ad interiorem et perfectam Latinae linguae cognitionem adhuc esse inventam, sed tamen nescio an nimiam adfert difficultatem discipulis tironibus. Neque enim quisquam duarum linguarum naturam antea facile inter se contulerit quam utramque penitus usu cognoverit. Quam ob rem in ista exercitatione fieri non potest, quin plurimum operae et negoti cadat in ipsum magistrum. Nec vero exterminandas esse censeo istas versiones omnino ex latina ut nunc est disciplina. Nam etsi in discipulis ipsis non inest facultas comparandi, at erudiri debent ad hanc rationem aut nunquam animis comprehendent, quibus in rebus contineatur ingenium et natura (*ιδιότης καὶ δύναμις*) et copia latinae linguae. Artificium profecto et elegantia optimi cuiusque scriptoris non perspicietur, nisi patrii sermonis exempla inlustria comparaveris: *τῆς γὰρ διανοίας ἐπ' οὐδὲν ἀπερριδομένης οὐδὲ δυναμένης ἐφαρμοττεῖν τὸ λεγόμενον ἐπ' οὐδὲν γνώριμον ἀνυπότακτος καὶ κωφὴ γίνεθ' ἢ διήγησις* (Polyb. III, 36).

Sed tamen opus est praeterea ea materia, quae ab natura latini sermonis propius absit, ut hoc genere antea grammata

ticam scientiam stabiliamus et copiam verborum usu fundamus quam discipulos patiamur vires temptare in conparatione vel existimatione latinae et patriae linguae. Atque eandem rationem nunc Mauritium Seyffertum sequi videmus, cum idem adulescens paene consociatis viribus elaboraverit una cum Naegelsbachio in constituendis finibus, quibus conparatio utriusque linguae saepta teneatur.

Illud utique damnosum est, quod non nulli etiam nunc faciunt, eam materiam discipulis tractandam subici, quae nec latine nec germanice videatur expressa. Sic patrius sermo corrumpitur, ad alienam linguam nihil addiscitur, elegantia iudicii transformatur et exstinguitur. Qua in re maxima diligentia est adhibenda. Neque enim singula specimina satis est maxima qua fieri possit diligentia correxisse, sed versio etiam emendatior est elaboranda, quod nisi feceris, materia num adcommodata fuerit ad vertendum, non iudicaveris. Atque quicumque latinis recentis aetatis scriptoribus abusi hoc negotium tolerant, ei utique, ut alia vitia praetermittam, fraudis crimen quoddam subeunt. Nec enim profecto consentaneum est discipulos laborare ac sudare, ipsum prospicere ex specula et alienas dapes pro suis vendere. Sed longe maxima pars officii est in existimatione. Qua in re cavendum est, ne singula tantum vitia sermonis notentur, quod periculum est, ne discipuli, si grammatica vitia notata invenerint, hoc unum se peccasse credant reliqua parte bene exacta.

Ista pravitas si animis insederit, nullum unquam elegantiae orietur et concinnitatis studium. Itaque hoc maxime Naegelsbachius suasit, ut propositi quisque argumenti singulas sententiarum conclusiones sic recognoscat, ut in structura et conformatione verborum propria utriusque sermonis indoles indagetur atque explanetur. Porro quaerendum existimabat, quibus in locis contineretur varia verborum copia, quid respon-

deret et conveniret patrio sermoni quid repugnare videretur, deinde quae essent signa ac notae, ad quae conformatio cuiusque sententiae esset adcommodanda, utrumne Germanicae formae latina quaedam concineret an illius elatio ad latinam proprietatem transformanda esset; denique quem ad modum singula cuiusque sententiae membra inter se apta et nexa describerentur, contrariorum vis efferretur ac distingueretur, concinnitas enuntiatorum efficeretur. Haec igitur et id genus innumerabilia in deliberationem cadunt eorum qui erudiuntur praeunte consiliis magistro. Tum demum omnibus rebus deliberatis emendatiorem oportet versionem communicari cum discentibus.

Hac ratione non modo grammatica scientia discipuli augentur, sed etiam ad copiam et elegantiam latinae orationis penitus cognoscendam erudiuntur. Qua de re fusius Naegelsbachius ipse disseruit in praefatione egregii illius libri, quem de copia et structura latini sermonis propria posthac edidit, maximeque mihi videntur considerata ea consilia, quae de prima et puerili ineuntis aetatis institutione proposuit p. XII sqq.

Eademque fere ratione qua latinas etiam graeci sermonis exercitationes moderari solebat. Qua de re, cum genere non differat, hoc loco separatim exponere supervacaneum est.

Sed ut hanc partem disputationis nostrae concludamus, hoc mihi iure de Naegelsbachio praedicare videor, novam illum rationem et invenisse et in artem redegissee, quae cum consisteret in comparativa latini et patrii sermonis contemplatione, et dicendi facultatem augebat et ingenium alebat et mentem acuebat et elegantia animum limabat. Eandem viam multi quidem ante illum inire experti artis rationisque expertes atque ignari fuerunt. Hoc vero Naegelsbachii proprium fuit, ut non tam linguae celeritatem incitaret, sed scientiam

cognitionem artem denique récluderet. Itaque operae pretium videtur anquirere, num similitudo illius rationis inveniri possit ad liberae scripturae existimationem; sed tantam disputationem huius scriptionis modus non recipit.

Atque universam Naegelsbachi eruditionem qualis ad id tempus fuerit si consideramus, duo potissimum virtutes maxime elucet. Primum enim ab ineunte aetate hoc consilio et diligentia agitaverat, ut graeci latinique sermonis non tantum scientiam nancisceretur, sed etiam dicendi scribendique facultatem quam maximam ex multa lectione et scriptura sibi compararet. Deinde in scriptoribus vetustatis non versabatur, ut adminiculis uteretur ingeni et gloriolae, sed ut animo inberet ut habitaret ut viveret in praeclarissimis simplicitatis veritatis elegantiae monumentis. Quod si finxeris cogitatione in tali viro summum fuisse ingenium, singularem quandam elegantiam doctrinae, officiorum denique summam religionem, facile conprobaveris, quod C. L. Rothius praedicavit, magistrum illum fuisse admirabilem ac paene singularem.

XI.

Cum igitur Naegelsbachi fama percrebuisset atque auctoritas etiam extra angustos Bavariae fines multum iam valeret, factum est, ut Koppio professore Erlangensi, cuius nomen aeterna Aristotelis philosophia et scriptis consecratum erat, praemature mortuo omnium consensu adscisceretur in collegium professorum academiae, ut et Graecas atque Latinas litteras doceret et moderaretur una cum Doederlino philologici seminari exercitationibus (a. h. s. XLII). Hoc amplissimum munus, in quo tum conlocatus erat, auspicatus est doctissima et elegantissima disputatione de religionibus Orestiam Aeschyli continentibus et de vera modorum origine, quibus de libris pura et ornata oratione praeclarissimis alias separatim disse-

remus. Sed quem ad modum Naegelsbachius permultum utilitatis adtulerat gymnasio Norimbergensi, ut pueros bene eruditos et moratos in universitatem dimitteret, sic Erlangae omnium primum officium suum esse existimavit, ut adulescentulos doctos erudiret ad disciplinam gymnasiolorum scienter tractandam. Nam cum duo genera professorum esse animadvertisset, unum eorum, qui scribendo maxime simul incrementis litterarum et academiae suae gloriae consulendum putarent, alterum eorum, qui adulescentulorum ingeniis institutionem et doctrinam suam adcommodare quam admirabilis scientiae gloriam venari mallent, hanc sibi viam ingredendam arbitrabatur, ut quam maxime fieri posset animos adulescentulorum amore et admiratione litterarum inpleret, scientiam vel corrigeret vel augeret, mentes et pectora ad publica munera praepararet in gymnasiis obeunda.

Haec ratio cum alias mihi videatur conprobanda, tum in Bavaria erat pernecessaria. Etenim gymnasiolorum disciplina in illis locis multo est artior quam apud nos et brevior: latino et graeco sermoni illa quidem aetate tam exiguum navare solebant operam, ut etiam eorum qui in academia philologicis studiis se dedidissent, permulti ne initia quidem artis grammaticae firmiter memoria tenerent. Iam vero scribendi facultatem si versionum conamina excipias habebant paene nullam. Accedebat, quod maior pars illorum in omni litterarum genere paene rudes erant: pauci admodum inventi sunt, qui ex gymnasio in academiam discessuri aut omnia Homeri carmina perlegerint aut Graecae Romanaeque vetustatis memoriam recognoverint aut medii vel recentioris aetatis historias accuratius attigerint. Nempe in historia regni Bavarici vel nationis Bavaricae magna tum pars studiorum consumpta est! Et quae nostra consuetudine prima classis et est et habetur, ea gymnasiis erat adempta et adiecta academiis.

Quae cum ita essent, qui adolescentulorum animos ad doctrinam et scientiam latinarum litterarum erat conformaturus, is nimirum nec abdere se debebat in reconditam ac subtilem rationem nec poterat elementa et fundamenta doctrinae contemnere ut res ludicras et nugas nec licebat ipsum secum disserere sine ullo respectu eorum, qui audirent, sed in naturam et ingenia eorum descendere coactus erudire potius et instituere debebat quam disputare et docere.

In his rebus, quas modo commemoravi, nescio an causa fuerit, cur critica studia et conamina adolescentulorum improbaverit Naegelsbachius. Etenim quicumque nondum satis adultus aut conroboratus studium suum in illam rationem conferre coepisset, is vero timebat ne studiorum ambitum nimis includeret atque contineret aut scriptorum veterum monumenta minore amore atque hebetiore studio complecteretur. Exstiterunt praeterea, qui hoc Naegelsbachio obicerent, quod adolescentes non perduxisset ad quaestiones ac disputationes ratione et via instituendas: neminem fere ex disciplina eius discessisse, qui doctrinae et ingeni specimen publice ediderit. Illud quidem omnino verum est nec vero ulla Naegelsbachi culpa. Nam cum in Bavaria gymnasiorum praeceptores doctoris philosophiae gradum et dignitatem nec vellent nec deberent adpetere, cum praesertim inde nihil emolumenti in examina pro facultate docendi redundaret, nulla profecto suppetebat occasio hoc genere doctrinae adolescentes informare et in viam deducere. Haec consuetudo si in nostram rempublicam aut invaderet aut inveterasceret, ne Ritschelium quidem quidquam profecturum credo. At erraverint profecto, qui ita existiment Naegelsbachium omnino illam viam doctrinae et laudis dissuasisse; immo vero admonebat cohortabatur discipulos suos saepe numero, ut, ubi primum examinis publici labores superassent, extemplo sibi sumerent aliquam quae-

stiunculam vel in actis litterariis vel in programmatis scholasticis exponendam. Equidem memini mihi aliquando consilium dare, cum de corrupto et pravo dicendi genere in grammaticis libris nostra aetate usitato conquereretur, ut Prisciani locutiones ac dictiones exscriberem et cum reliquo veterum grammaticorum sermone conferrem, ut tandem aliquando grammatici grammatice loqui disceremus. Cuius operae fines subinde propagati postremo totius artis illius et rationem et dictionem inde ab Cicerone et Quintiliano usque ad Priscianum definient: dictiones enim intra artis terminos ac locos describentur.

XII.

Ac seminari philologici sodales duplici genere exercitationum instituebat. Omnium primum proponebat ex scriptoribus nostrae aetatis elegantissimis particulas rerum copia vel dignitate memorabiles, quae in sermonem aut latinum aut graecum converterentur. Ista conata discipulorum, quorum numerus nunquam parvus erat, maxima ipse cum diligentia et admirabili patientia domi emendabat, tum vero disputabat de singulis difficultatibus et de varietate vitiorum in consessu discipulorum uberrime, ad extremum suam ipse interpretationem elegantissimam et doctissimam dictabat. Nec vero his exercitationibus scribendi magis facultatem augeri volebat quam rationem et viam inlustri exemplorum copia demonstrabat, qua quisque postmodum in publica institutione uteretur. Etenim tamquam alter Polybius nunquam intermisit quaerere: *τίνας δὲ δὴ χάριν τοῦτ' ἐμνήσθην* et quod ille de historia praedicavit, ipse in exercitationem latine scribendi contulit: *ἐκ τῆς ἀπάντων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς καὶ παραθέσεως, ἔτι δ' ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς μόνως ἂν τις ἐφίκοιτο καὶ δυνηθεῖη κατοπτεύσας ἅμα καὶ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ*

τεροπνὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ἀναλαβεῖν. Atque ut ille non modo rerum ordinem narravit, sed etiam narrationis explanavit rationem, sic non satis habebat Naegelsbachius versiones eleganter confecisse, sed viam etiam monstrabat, qua ad parem aut similem elegantiam perveniretur. Atque haec doctrina nescio an adhuc in uno Naegelsbachio fuerit: ceteri exercitationem quidem non contemnunt, at artem neglegunt. Vidi equidem aliquem publicum professorem, qui cum eisdem exercitationibus moderaretur et paene maiorem haberet orationis latinae facultatem, tamen cum usu magis et consuetudine quam arte et ratione tantam scientiam sibi comparasset, corrigere ille quidem pravitates sermonis poterat, explicare non item latini sermonis proprietates et diversitates. Qua re factum est, ut illius viri discipuli nequaquam ad parem facultatem et intellegentiam proveherentur. Et quoniam in hac una arte omnis praeceptoris facultas cernitur, non eandem profecto illius disciplinae alumni utilitatem patriae adtulerunt quam Naegelsbachii. Nimirum in scientia latinae linguae multi Naegelsbachio pares inveniuntur, in cognitione et ratione adhuc parem vidi neminem.

Alterum exercitationis genus positum erat in scriptorum interpretatione. Atque ex scriptorum numero eligere solebat in hunc usum Homeri Iliadem aut Sophoclis Aiacem vel Philoctetam aut Taciti Dialogum vel Agricolam aut Vergili Georgica aut Horati Saturas vel Epistulas. Ratio autem huius disciplinae erat haec. Singuli sodales seminari singularum partium enarrationem sic suscipiebant, ut omni litterarum instrumento ex publica academiae bibliotheca ornarentur. Atque interpretationis finem hunc sibi proponere iussi erant, ut auribus et ingeniis adcommodaretur primae classis discipulorum neque vero praetermitterentur subtiliores quaestiones et doctorum disceptationes. Atque habebant interpretes satis

temporis ad meditandum. In ipsa actione omnes loquebantur latine atque utebantur oratione meditata et penitus elaborata, non illo horrido ac rudi sermone, qui etiam nunc saepe numero in seminariis philologicis auditur. Itaque quamdiu interpretes disserebant, a nullo eorum disputatio interpellabatur neque ab ipso Naegelsbachio neque a ceteris sodalibus. Sic nullis verborum altercationibus implicati interpretes et orationis elegantia et disserendi ratione ac via adsuescere poterant. Nam ubi finem fecerat interpres, tum surgebat Naegelsbachius atque iudicabat reprehendebat conlaudabat. Et iudicium quidem ferebat ut de singulis locis ita de universa cuiusque disputatione et oratione, reprehendebat, si quis inmodestius aut inmoderatus esset invectus in homines doctrinae laude ornatos, rursus laudibus erigebat et excitabat, si quis non solum eruditionis et orationis egregium specimen edidisset, sed etiam cum modestia et verecundia de dissensionibus doctorum hominum disseruisset. Ad extremum tamquam emendatiorem versionem sic enarrationem proferre solebat, quam maxime suis consiliis adcommodatam existimaverat. Ista interpretatio et rerum et verborum enarratione mihi perfecta videbatur, manca et debilis ab critica parte. Nam id quod supra demonstravimus, Naegelsbachius criticam artem et rationem neque perceperat et animo paene aspernabatur. Qua re quoniam ratio grammatica saepe a critica investigatione seiungi non potest, interdum in illud vitium incidit, ut G. Hermanni doctrina depravata librariorum vitia, si ad artem ullo modo referri possent, hanc unam ob causam pro sincera atque ornata oratione haberet, quia videlicet difficultate commendarentur. Veluti in Cic. or. p. domo § 17: „*hoc quod satis est huic tempori dico, rem publicam annonae nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam*“, cum in codice Parisino scriptum exstet *quod vocabatur*, hoc relativum nimis

argute defendit cum demonstraret, praepositionem nomini substantivo adpositam saepe numero eandem omitti ante relativum pronomen quod ad illud substantivum pertineret, cf. Hand Tursell. III, 354, Krueger gr. § 550. Sed ut omittam illo loco sententiae relativae aliud verbum adiectum esse atque enuntiationi primariae, tantum dico in codicibus saec. VIII vel IX scriptis miliens reperiri formam abl. pron. rel. in litteram *d* desinentem (*quod* pro *quo*). Quam formam ex antiquissima vetustate illis libris in nostram memoriam integram esse propagatam nunc ex L. Meyeri F. Ritscheli Fr. Buecheleri commentationibus satis constat. Hanc rem iccirco hoc loco posui, ne quis existimaret me critica studia omnino improbare aut damnare; sed ego subscribo et O. Ribbeckii iudicio, qui nuper existimavit criticam artem non omnium esse communem et Cobeti vel Madvigi rationi, cum demonstrarent criticam et grammaticam artem sic coniunctam esse, ut altera sine alterius auxilio vel adiumento consistere non posset. Sed quia non omnes omnia possunt, illi summa laude digni sunt, qui et ipsi in aliquo genere excellant et aliorum inventa extrinsecus facile in suam artem transferant. Atqui hoc praeter ceteros praestitit Naegelsbachius. Nam cum ipse artis criticae paene rudis esset, tamen Madvigi grammaticas et criticas in Ciceronis de finibus bonorum et malorum libris quaestiones pariter callebat.

In consiliis quae in seminario permulta dedit studiosae iuventuti, hoc omnium maxime nitebatur, ut scriptorum veterum quam maxime fieri posset amplissimam sibi quisque compararet cognitionem. Itaque quamvis saepe moneret, ut singuli singulos scriptores sibi eligerent, in quibus tamquam habitarent, idem hortabatur etiam atque etiam, ut optimos scriptores omnes celeriter et raptim perlegerent, ne historia litterarum ex fontibus derivatis potius quam ex ipsis graecis

et latinis auctoribus hauriretur, denique ut priscae vetustatis memoria ex ipsis fontibus et monumentis litterarum integerimis conligeretur. Etenim doctrinam ex auctoribus conlectam vividam fore existimabat et vegetam, qua omnium animi incorrupti ad incredibilem antiquitatis amorem accenderentur, scientiam vero multarum rerum sine studio ac labore facile comparatam prorsus inutilem esse atque etiam perniciosam, cum fastidi et superbiae semina iactarentur. Ista quidem levitas studiorum quantum adferat periculi, hoc exemplo apparebit. Ego cum aliquando Erlangae occurrissem adolescenti Gottingensi, ubi sermonem miscere coepi de Thucydidi oratione pressa et limata, ille subito me interrogare, num Roscheri de illo librum volvissem. Quod cum negarem, non sine ira et conmiseratione me reprehendit, quod Thucydidi tantum temporis ac studi inpendere: facilius vero et iucundius Thucydidem cognosci posse per Roscherum. Habes igitur exemplum, cuius similitudinem attulit Naegelsbachius ipse in libello de gymnasiali disciplina p. 93.

Dignum etiam mihi videtur illud consilium, quod mihi aliquando Naegelsbachius dedit, cum instituerem in uno aliquo scriptore separatim elaborare. Iussit igitur me eligere Demosthenis de corona orationem eamque legere ac relegere. Quod si fecissem Bekkeri apparatus criticum me volebat adsumere, simul ex Boeckhi Hermanni Schoemanni Meieri libris omnia quae ad rem pertinerent conquirere. Deinde iussit commentarios perpetuos sic conscribere, ut quidquid vel de rebus vel de oratione vel de arte cogitassem ea omnia vel levissima stilo conciperem. Eodemque tempore omnes Demosthenis orationes pertractavi, ut et rerum et verborum similitudines in unam illam orationem conferrem. Hoc denique negotio peracto Disseni et Westermanni commentarios simul cum Dindorfi apparatu consulere coepi meaque inventa vel

auxi vel emendavi. Ista studiorum ratio si diligenter tractatur, incredibili est utilitate. Nam ut alia omittam scientiae profecto ratio examinatur. Multa quidem scire opinamur, at coacti cogitata verbis exprimere haesitamus. Itaque pernecessarium est philologos ab ineunte aetate non modo memoria et animo discere, sed scribendo etiam mentem formare et notiones rerum designare. Equidem magnam habeo Naegelsbachio gratiam, quod in hanc viam me deduxit. Unum doleo, quod, cum in bibliotheca Erlangensi multi codices priscae aetatis asservarentur, nemo tamen tunc movebatur, ut scripturam illam vetustam inspiceret et conferret.

XIII.

In academia Erlangensi quoniam Doederlinus negotiorum multitudine occupatus et districtus multum ac saepe detinebatur ab disciplina academica et seminari institutione, paene universam philologiam ab omni parte Naegelsbachius erat coactus iuventuti tradere. Itaque et Homerica carmina explicabat et Aeschyli Orestiam Sophoclisque tragoedias enarrabat et Aristophanis tum Ranas tum Equites tum Aves enucleabat et Demosthenis contiones maximeque de corona orationem interpretabatur et Platonis de republica libros VI. VII exponebat. In latinis autem litteris et Ciceronem et Horatium et Vergilium et Iuvenalem et Persium scholis suis conplectebatur.

Praeterea elegantissima ac doctissima studia de Graecorum religionibus et de publico iure populi Romani ediserebat.

Denique adulescentulos ad disciplinam publicam erudiebat praelectionibus de gymnasiali institutione. Studiorum autem rationem vel monstrabat vel emendabat cum doctissime dissereret de philologorum celeberrimorum vita ac philologiae

historia. Ambitus ergo scholarum tantus fuit, quantum vix alias reperiās. Habebat binas scholas quaternis horis et binis horis in seminario bis docebat. Huc adnumeranda est ingens correctionis moles, cui certe minimum quaternas horas dicavit!

Atque tot tantisque negotiis occupatus semper ad docendum scriptum adtulit, sed tamen illa quae docebat, adeo memoria et cogitatione infixā haerebant, ut cum ex scripto diceret et raro ab eo discederet, tamen inventio et oratio subita esse videretur. Sic quoniam a scribendi consuetudine ad dicendum venerat, hoc consequabatur, ut oratio quamvis esset vivida et incitata tamen semper sententiarum ordine et elegantia ornaretur. Et cum scripta deficiebant, parem tamen obtinebat oratio reliqua cursum scriptorum similitudine et vi concitata. Itaque cum in cotidianis commentationibus nihil diceret nisi disposite, orationem iunctam cohaerentem lenem aequabiliter fluentem omnes qui audiebant facile stilo excipiebant. Atque versionem scriptorum Naegelsbachium constat existimasse pro maxima parte interpretationis. Quam ob rem cum illa videret intelligentiam et subtilitatem cognoscendi expleri atque concludi, ad quemcunque scriptorem publice enarrandum domo adferebat versionem limatam et numerosam. Nam quanta in eo fuerit vertendi facultas et elegantia, quicumque librum de copia et structura latini sermonis inspexerit, facile ibi intelleget ex documentis exemplorum.

Tantam igitur diligentiam tantam industriam tantam religionem studiorum in nullo adhuc animadverti neque eorum, quos in academiis neque eorum quos in gymnasiis vidi scholas habentes. Quodsi quaeras, quinam tantum temporis et otii habuerit ad tantam praeparationis diligentiam, raro nimirum in circulis otiosorum versabatur, omne temporis punctum in negotia conferebat, saepe mehercule medias noctes vigiliis et studiis lucubrabat.

Ordo autem et ratio interpretationis erat haec. Primum de aetate qua quisque scriptorum natus educatusve fuisset paucis absolvit, deinde disserebat de illo litterarum genere, in quo quisque elaborasset, denique peroravit de studiorum ratione, quam ab renatis litteris usque ad nostram memoriam doctissimi vel editores vel interpretes ad scriptorem quemque intellegendum emendandumve contulissent. Veluti cum Aeschyli Orestiam exponeret, cap. I—XI disputavit de primordiis et vicibus tragoediae, simul de vita ac meritis Aeschyli, cap. XII de fabulae argumentis, cap. XIII de codice Mediceo ac de variis Aeschyli editionibus.*) Ista prolegomena non literata erant distincta doctrina, a quo genere scientiae animus et ingenium Naegelsbachi non minus quam Madvigi abhorrebat (cf. Polyb. IV, 8 οὕτως αἱ τῶν ἀνθρώπων φύσεις οὐ μόνον τοῖς σώμασιν ἔχουσί τι πολυειδές, ἔτι δὲ μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς, ὥστε τὸν αὐτὸν ἄνδρα μὴ μόνον ἐν τοῖς διαφέρουσι τῶν ἐνεργημάτων πρὸς ἃ μὲν εὐφυῶς ἔχειν πρὸς ἃ δὲ ἐναντίως, ἀλλὰ καὶ περὶ τινὰ τῶν ὁμοειδῶν πολλάκις τὸν αὐτὸν καὶ συνετώτατον εἶναι καὶ βραδύτατον, ὁμοίως δὲ καὶ τολμηρότατον καὶ δειλότατον), sed aptissima videbantur et subtili rerum dispositione et perspicuitate ac simplicitate dictionis: omnia adcommodata ad auditorum ingenia magis quam exquisita ad speciem doctrinae. Neque enim eorum qui audiebant animos obruere volebat magna et recondita scientiae copia, sed praeparare et adlicere malebat ad ipsam scriptorum cognitionem. Atque omnium elegantissime disseruit de comica Aristophanis arte, de lyrico Horati genere, de Homerica Vergili imitatione.

Itaque cum ad lectionem praeparaverat, ad scriptorem

*) Cf. nunc Aeschyli Agam. cum emendationibus et explicationibus Naegelsbachi editam per F. List, Erl. 1863.

ipsum interpretandum accedebat. Qua in re illud laudandum est, quod incohata nunquam reliquit aut seposuit aut digressionem maculavit. Et cum philologorum haec esset consuetudo, ut primum verba legerent, deinde converterent in patrium sermonem, postremo de rebus grammaticis vel criticis copiosius disputarent, hanc rationem C. L. Rothi credo auctoritate et consilio adductus omnino aspernabatur comprehendebatque omnium primum explicando continuum sententiarum ordinem, deinde rerum ratione indicata versionem suam exponebat. Qua re hoc consequabatur, ut verborum tenorem adulescentes non tam legerent quam mente et cogitatione pertractarent quasi cum ipso auctore sententiarum et inventorum ordinem.

Criticas quaestiones non ille quidem contemnebat, sed reformidabat eorum rationem, qui scriptorum monumentis tamquam adminiculis disputationum criticarum uterentur. Sic enim statuebat: criticam facultatem et scientiam omnium maxime esse lubricam et arduam ac difficilem nec ad primam ineuntis adulescentiae institutionem aut exercitationem satis utilem. Quam in rem multo magis esse idoneam grammaticarum quaestionum ubertatem. Eum demum qui grammaticam penitus noverit, si acumine ingeni et *εὐστοχίας* facultate praeditus videatur, aptum et maturum esse ad criticam artem factitandam.

Itaque cum scholis suis scriptorum sententias explanaret et ingenia quasi recluderet, ei uni contigit, ut ex omni liberalium artium numero adolescentuli ad audiendum et discendum concurrerent et philologis non solum theologi, sed etiam iureconsulti et medici interpretationi intenti adsiderent.

Ac de singulis scriptoribus quid senserit Naegelsbachius quid iudicaverit quid cogitando invenerit enumerare inmensum est nec ego prompsisse et enuntiasse velim, quae ipse claudenda ac tegenda censuerit. Itaque ut demonstrem quo ille ingenio in litterarum investigationem et contemplationem

incubuerit, unum exemplum adiungam ex conm. diurn. acad. Monac. vol. XV p. 417—440 sumptum.

XIV.

Anni fere sunt triginta quattuor, cum Hofmanus Peerlkampius novam Horati recensioem primum in lucem edidit. Qua opera magnus tum conmovebatur tumultus vel admirantium, quod carmina omni tempore lectitata, quibus a puerili aetate assuevissent, nunc dissecta et conminuta viderent incredibili sane acie mentis et lectionis varietate, vel conquirentium, quod perfectissimam quam sibi animis informassent speciem artis lyricaе singulari audacia ac temeritate infesta Batavus ille disturbare temptasset. Nec tamen erat cur aegre ille ferret aut miraretur in Germania, ubi haec studia sane non frigerent, ubi magna esset hominum ingenio et doctrina excellentium multitudo, diu neminem fuisse inventum, qui sibi tantum inperare potuerit, ut qualem esse suam operam iudicaret sine ira et studio exponeret. Nam etiamsi vir ille bonus, quem sibi exoptaverat, longo doctrinae usu et exercitatione paratus sensuque poëtico inbutus, qui varias interpretum opiniones exploraret suumque extremum diuturnae diligentiae fructum constitueret, nondum apparuit, plerique tamen utilissima litteris concertatione exorta Peerlkampi studia aequis animis ferebant ac iudicabant et ad novas conmentationes uberrimam materiam hauriebant. Naegelsbachius utique, quamvis animo ab illa audacia abhorreret, ingenue tamen profitebatur ab Peerlkampio novam interpretationis Horatianae aetatem esse statuendam. Nam cum antea verbis extollerent eius sublimitatem, granditatem vel sententiarum vel verborum in coelum ferrent, altos spiritus atque Pindari magnificentiam etiam in eis carminibus admirarentur, in quibus noluerat ceras ope Daedalea pinnis insurgere, nunc exstiterunt, qui non

modo sublimitatem et magnificentiam illam ad artem et ad graeca exemplaria examinarent, sed etiam ingeni leporem, facetiarum urbanitatem, orationis festivitatem, dissimulationem Socraticam reperirent. Nemo profecto ex illa aetate Horatium se novisse iam gloriari potest, nisi qui de consilio et arte carminum illius cognoverit. Hanc in sententiam multa meditatus est Naegelsbachius, quae cum aliis negotiis detineretur postremo moriens incohata et adumbrata reliquit. Nam cum Fr. Luebkerus commentariis lib. I—III a. MDCCCXLI editis Peerlkampi commenta argumentis suis refellere coepisset, iudicium huius libri integrum paulo post Naegelsbachius tulit, cuius censurae summam cum non solum de singulis locis sed de universa Horati arte agatur, mihi hoc loco lubet brevi repetere.

Ac primum quidem ad carm. I, 1, 35 interpretationem proposuit dignam profecto, quae oblivione non obruatur. Est autem hoc disputationis argumentum: Verba illa *me doctarum hederæ frontium . . . secernunt populo* eandem fere sententiam continent ac si dixerit prosa oratione: me vero remotum a civitatis tumultu et demissum in vita solitaria agentem *universa* delectant *studia* poëtica. Quodsi deinceps dixit: *si neque tibias Euterpe cohibet* etc., hac enuntiatione, cum coniunctio condicionalis pro *si quidem* = *εἰ γὰρ* habenda videatur, ea pars poëseos, cui se dicaverit, certius definitur = me poëtica studia delectant, si quidem mihi contigerit *in lyrico genere* polere. Postremo autem sic concludit: quodsi *lyricis* vatibus me inseres, non solum epodorum aut sermonum scriptorem numerabis, summam ego laudem et vitae felicitatem me consecutum putabo. In ista sententiarum enarratione hoc mihi maxime laudandum videtur, quod non pronomen quoddam suppletur (= quodsi *tu* me vatibus inseres), sed adiectivum *lyricis* sono et ictu effertur. Nec ineptum mihi videtur, quod ad carm.

I, 2, 5—12 defendendum iudicavit, apud Horatium saepenumero *epicam quandam conmorationem vel loquacitatem* i. e. earum rerum quas breviter sufficiat attigisse loquacem expositionem ac descriptionem reperiri. Hac re, quam in transcurso ille iecit, nescio an multae obscuritates inlustrari possint. Nam cum veteres poëtae lyrici non sic uti recentes vates animi adfectiones et conmotiones aperire ac denudare consuescent, multo magis nimirum conmorari solebant in epica exteriarum rerum vel descriptione vel exaggeratione, ut hac arte quid ipsi animis sentirent rerum imagine quasi depingerent. Sed redeo ad Naegelsbachi disputationem. Horatius igitur illo carmine exponit, quanta populus Romanus civilibus bellis se parricidi noxa obstrinxerit. Sanguinem illum infandum ablui non posse nisi salute divinitus inmissa. Hunc autem reipublicae conservatorem Caesarem Augustum adesse. Atque ut scelerum conscientiam et culpam contractam amplificaret, quoniam ipsius sensa expromere noluerat, induxit prodigiorum et Deucalionis inundationis recordationem. Nempe poëta in istis ostentis inexpiabilem agnoscit deorum iram. Et inundationis illius descriptionem sic excusari posse credebat, ut opinaremur non rem actam et perfectam contueri, sed incipientem et progredientem actionem: piscem non summa ulmo haerentem et palpitantem pingi, quae imago prorsus esset ridicula, sed natate securum et hilarem in aquis moveri, subito autem ramis et frondibus ulmi constrictum teneri. Verborum scilicet istae formae *egit haesit natarunt* non pro perfectis, sed aoristis habentur. Nec mehercule Protei memoria, ut ait Peerlkampius, ex Verg. Georg. IV, 394, sed ex Hom. Od. lib. IV repetita est: pascit ibi Proteus phocas in litore insulae, nunc tantis fluctibus et aquarum mole cogitur apri-candi causa altos montes visere. Denique participium *superiecto* notione sua continet dativum *terris*: sic adiectivum *pavi-*

dae (= pavidè refugientes) inlustre videtur adiectum. Illam vero dativi supplendi rationem latinae dicendi consuetudini consentaneam esse hoc demonstratur exemplo Tacit. Annal. XIII, 55: *solem deinde respiciens et cetera sidera vocans quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum, potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores*. In universum carmen adicere potuit Naegelsbachius latinos poëtas sibi placere in describendo naturae ordine inverso. Nam ut omit- tam Claud. in Prob. et Olybr. cons. 169: *per flumina damae errabunt*, ipse Vergilius Ecl. I, 59 eandem auctoritatem atque Horatius secutus videtur, cum dixit: *ante leves ergo pascentur in aequore cervi et freta destituent nndos in litore pisces* etc., cuius exempli similitudines fere decem in uno Vergilio mihi occurrerunt.

Quae supra brevi de epica Horati connotatione et frequentia absolvimus, ea maxime pertinent in carm. I, 12 ad descriptionem Orphicae musicae. Sed de hac re alias. In universo igitur hoc carmine Peerlkampius propriam Horati artem et venustatem parum videtur intellexisse. Namque poëta, inquit, quam nititur et sursum deorsum agitur, ut ad Augustum veniat virum, cuius laudes iam ab initio spectabat! Ergo eiciendos esse iudicavit vv. XXXIII—XLVIII! At conpositio illius carminis ut simplicitate nitet, ita eminet artificiosa sententiarum conformatione. Quae exornatio cernitur in *gradatione*, qua *conscenditur* in exordio, rursus in expositione *descenditur*: illis interrogationibus „*quem virum aut heroa, quem deum*“ respondet inverso ordine concelebratio deorum heroum hominum, descendens vero gradationis extrema pars, qua principum continentur virorum laudes, concluditur et culminatur virtute Caesaris Augusti. Hac arte nimirum efficitur primum, ut lyrica vatis conmotio maxima cum venustate modo adsurgat modo descendat, non idem iterans redintegret,

deinde ut Augusti maiestas tamquam omnium rerum et historiae Romanae culmen opponatur ipsi rerum naturae auctori. Nempe ab laudibus summi et optimi dei ordiens et quidquid vel in coelo vel in terris virtute enituit, quasi recensens cum ad extremum poëta decurrit ad laudes summi et optimi hominis, adulationis simul crimen evitavit, cum illas laudes involvit piis salutis talis viri precibus.

Reliquam partem huius disputationis lubet praetermittere, tantum dico planis argumentis demonstrasse, v. XXX Tarquinius Superbum, tum Marcellum Augusti privignum esse intellegendum, denique Iulium sidus non gentem Iuliam significare, sed ipsum indicare Caesarem Augustum. Nec recoquenda mihi videntur, quae ad carm. I, 28 contra Luebkerum, cuius opiniones nemo profecto est qui defendendas suscipiat, argute et docte disseruit. At memorari adtinet, quae ad I, 31, 5 pro suo ingenio eleganter exposuit. Quaeritur enim illo loco (*non opimae Sardiniae segetes feraces, non aestuosae grata Calabriae armenta*), utra lectio videatur praefenda, *feraces* an *feracis*? Qua in re neque codicum auctoritatem neque sententiae proprietatem ad discernendum valere, nemo sane qui codices veteres tractaverit, in dubium vocabit. Quae cum ita essent Naegelsbachius statuit ad difficultatem explicandam verborum ordinis vel repetitionem vel conversionem, i. e. anaphoram vel chiasmum plurimum valere. Quas figuras in verborum conlocatione quo sensu accipi voluerit, hoc supra iam demonstravimus. Posuit igitur legendum esse genetivum *feracis*. Tum in prima enuntiatione primum adiectivorum et substantivorum consociatio est designanda, cuius ratio, siquidem littera *a* vim substantivi exprimit, altera denotat adiectivum, describitur haec conversionis formula: *baab*. Altera vero enuntiatio per anaphoram conformatur = *bbaa*. Nec vero sententiarum concinnitas in substantivorum et adiectivorum

modo copulatione consistit, sed etiam in casuum relatione: accusativi et genetivi aequabiliter distributi sunt. Ista autem aequabilitas in utroque enuntiato efficitur per anaphoram, cum tamen unius sententiae principem locum obtineat casus accusativus, alterius genetivus: $ba\ ba \times ab\ ab$.

Atque istam rationem ludicram quidem et lubricam interdum esse, ex Naucki scimus Horati Odarum explicatione, nec tamen omnino improbandam arbitror, si certiora accedant argumenta. Nam si Sen. de benef. I, 3, 4 plerique codices tradunt: *quid ista nos iuvat scientia*, si unus optimus liber praestat: *quid ista nos scientia iuvat*, huius scripturae veritas praeter codicis auctoritatem ista profecto formula evincitur: $(ba : ba)c$, cum accusativos et nominativos aequabili ordine (per anaphoram) repetitos appareat. Eademque ratione ibid. II, 4, 2 aptior et concinnior hic videtur verborum ordo in optimo codice: *sic unius munus per multorum manus teritur*, quam in vulgari scriptura: *sic unum munus per multorum teritur manus*. Denique si ibid. I, 11, 6 legeris: *utique cavebimus, ne munera supervacua mittamus, ut feminae aut seni arma venatoria aut rustico libros aut studiis ac litteris dedito retia*, facile ὁητοριζῶς sic corrigas: *ut feminae aut seni arma venatoria, ut rustico libros, ut studiis ac litteris dedito retia*. At vana esset ista emendatio, nisi in optimo codice huius scripturae vestigium appareret.

Multa iam praetereo quae Naegelsbachius egregie disputavit de singulis locis, cum nostra aetate eadem fere in commentariis inveniantur, cf. Dillenbourg. ad III, 17 et I, 34; de fortuna et deo I, 34 prope positus et paene coniunctis nunc ipsius Theolog. Gr. p. 153 sqq. consulere licet. Venio nunc ad partem longe gravissimam, qua Horatianae enarrationis novas aliquot praeclaras rationes delineavit aut constituit.

In lyrico genere nostra aetate omnes ii motus, quos ad-

hibere volent aliis, in ipsis poëtis inpressi esse atque inusti videntur. At contra apud Graecos et Romanos tantum abest, ut poëtae sensus motusque animorum pluribus verbis explicent, ut si quidem animorum adfectiones et conmotiones breviter perstrinxerint, ilico se ad externas imagines extrinsecus oblatas et historias aut fabulas adventicias avertant. Nec vero iccirco non eodem sensus robore moventur, sed in luce externarum rerum magis consuerunt versari, quam in obscuro animi motu et recondita cogitatione. Itaque cum nostris moribus hominum mentes et cogitationes parum validae et robustae sint, ut aut muliebremaestitiam et angores, quibus se dediderunt, depellere aut dolorum simulatorum iucunditate carere possint, audiuntur nimirum voces vociferantium, nec in animis veterum poëtarum tantum sensus fervorem nec in carminibus eorum parem sublimitatis ardorem fuisse. Nec vero omnino carent omni animi motu, sed sensa magis transferunt in rerum naturam, quam arcano et infando modo sese abdunt in profundo et recessu animi: fabulas adripiunt, rerum imagines transformant, denique artificio picturam efficiunt. Quo in genere celeberrima illa est pictura Horati, quum III, 2 adumbravit: *illum ex moenibus hosticis matrona bellantis tyranni prospiciens et adulta virgo suspiret, eheu ne rudis agminum sponsus lacessat regius asperum tactu leonem, quem cruenta per medias rapit ira caedes*. Ista imago magna cum suavitate et animo et oculis subiecta videtur. Nam oculis quidem cernimus et fortitudinem iuvenis Romani et consternationem ac timorem hostium, sed animis simul vario motu suaviter adfici-mur: simul gaudemus simul dolemus.

Istas vero animi adfectiones quoniam veteres poëtae non iactant aut nudas destituunt, sed rerum imagine quasi involucris includunt, inde nascitur *interpretum officium*, ut illas *descriptiones non modo accuratius ipsi animis contueantur, sed*

lamquam ad nostram sentiendi consuetudinem circumscribant et convertant. Sic III, 25 adversus inpetus Peerlkampi facile defendi potest, si picturam exposueris, quae his verbis continetur: *Non secus in iugis exsomis (an: ex somnīs?) stupet Euias Hebrum prospiciens et nive candidam Thracen ac pede barbaro lustratam Rhodopen, ut mihi devio ripas et vacuum nemus mirari libet.* Cuius loci naturam accurate nobis descripsit Livius XI, 21: *Cupido eum (Philippum) ceperat in verticem Haemi montis adscendendi, quia volgatae opinioni crediderat, Ponticum simul et Adriaticum mare et Histrum omnem et Alpes conspici posse: subiecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.* Inde patet hoc quidem ex vertice montis Haemi longum circa prospectum fuisse. Nocte igitur sublustri — nam lunae splendorem subintellegas ex nocturno prospectu — Maenades obeunt nocturna Bacchi mysteria nescio an in ipso Haemo monte silvestri. Ibi una ex illis fanatico furore concitata per ardua enisa montis verticem adscendit et ex inopinato constitit in nudo montis iugo, unde prospicit Thraciam pedibus subiectam lunae simul luce conlustratam et nive candidam. Nam hiberno tempore Bacchica Trieterica celebrata esse locuples auctor est Ovid. Fast. I, 394. Atque ab sinistra Hebrus flectitur amnis sinuosus, ab dextera prominet Rhodope longe reducta. Nempe in tanta picturae magnificentia Peerlkampius vidit verba sonora, nihil amplius!

Alterum officium est in explicanda imaginum uno carmine coniunctarum dispositione. Cuius rei exemplum elegit I, 31, 3—12, ut simul quantum esset in arte et iudicio Peerlkampi, qui vv. 9—16 eiciendos esse existimaverat, inlustri illo exemplo ostenderet. Postquam exorsus est poëta interrogando: *quid dedicatum poscit Apollinem vates*, primum vv. 3—15 exposuit quid sibi non exoptaret, sc. divitias. Hanc sententiam cum

poëtico colore variaret, duo genera explicavit imaginum: primum quidem proposuit *seriem earum rerum, quae nullam actionem habeant*. Nam opimae Sardiniae segetes gratis vel laetis Calabriae armentis congregantur, rursus Indici auri et eboris splendor ac magnificentia opponitur solitudini ruris vel praedi, quod Liris amnis adluat. Tum vero ex contrario *hominum inducuntur actiones divitiis ornatorum*. Ac primum quidem oculis cernimus divites vindemiatores pretiosam vitem Calenam falce prementes, contra videmus in urbana magnificentia divites mercatores, simul illos in tantis periculis felicissimos, aureis et grandioribus poculis vina pretiosissima bibentes. Quodsi Peerlkampius sic disseruit: carminis ordo versibus insiticiis perturbatur, in quibus praecipue ingratum est *mercatoris* exemplum, diis cari, quippe qui ter anno revisat aequor Atlanticum, quod mentem et cogitationem a re proposita avocat, adeo ut taciti dicamus: quo poëta nunc rem deducet, hoc contra putamus poëtam dicere voluisse, mercatoris sortem et divitias se non concupiscere, etiam si in multis quae subeat periculis singulari quodam deorum beneficio utatur. Denotavit simul mercatorem ut divitiis et luxuria abundantem ita maximis periculis vel vitae vel securitatis obiectum. Et quamquam hac strophæ omnes sententiae et imagines necessariae suavi varietate extolluntur, ille cum bis idem in tam brevi carmine dictum existimasset artis scilicet inscientia vv.9—16 exterminandos putavit. Sententiarum autem ordo totius carminis in hoc contrario positus est: Aliis non ego invideo suas divitias, sed parvo meo bono contentus sum (*pascunt* enim, non *pascant* optimi cuiusque libri auctoritate confirmatur), sed ad hunc modulum fortunæ deus mihi precor conservet animi corporisque vigorem, ne in dementiam aut contemptum incurram senex neve cithara vel poëtico ingenio caream.

Denique in lyricis carminibus *lyricam quandam actionem* saepius perspicui posse demonstravit. Quae res habet vicissi-

tudines et progressus sensus motus cogitationis poëtae. Nec vero ista progressio et conmotio in omnibus carminibus eadem invenitur, quae quam varie eluceat, in eo vertitur carminis venustas. Ad hanc igitur tamquam ad amussim omne iudicium est dirigendum. Ac si deest omnino, etsi eiusmodi carmen suppositum esse non credas, at infirmum at mancum at ieiunum videbitur. Eo in genere est II, 15.

Haec doctrina permagnam vim habet in omnem Horati interpretationem, qua in re multi peccant, cum non tam poëticam et lyricam quam logicam dispositionem sententiarum adhibeant. Atque si diligentius investigaveris, Naegelsbachi rationem facile revocari posse apparebit ad Herderi et Hegeli doctrinam de lyrico Horati genere. Sed quoniam re tam ampla et subtili accuratius persequenda fines huius scriptionis transcenderem, nunc orationem rursus convertam ad Naegelsbachi disputationem. Inlustravit enim simul Horati carmen hoc in genere elegantissimum I, 37: *nunc est bibendum* etc. In principio igitur huius carminis exsultat poëta summa *laetitia* victoriae Romam modo litteris nuntiatae, mox istam laetitiam abicit prorsus, ut in *iram et exacerbationem* incidat, quod mulier peregrina et luxuriosa cum impura hominum turba adfectare paraverit regnum Romanum (quidlibet inpotens sperare). Qui furor quem eventum habuerit, similitudine accipitris et columbae designatur. *Ira* iam cedit *ludibrio*, sed ad extremum ubi subit cogitationem, columbam illam tamen fuisse generosam, laetitia ira ludibrium placato poëtae animo effunditur in honestam *admirationem*.

XV.

Ex his quae adhuc disputavimus illud opinor satis apparet Naegelsbachium in scriptorum interpretatione simul et verborum et sententiarum explicationem magna cum diligentia

artificis et philosophi quadam subtilitate secutum. Namque *artis* cognitionem ipse sibi ex veterum monumentis accuratissimam conlegerat nec vero aut exemplis aut auctoritati elocutionis tantum unquam serviebat, sed rationem cuiusque regulae investigare, dictiones unius cuiusque generis notare et in artem redigere per totam vitam consuevit. Quam ob rem si omnes artis thesauros penitus teneres, etsi diu multumque in spinosis grammaticarum rerum differentiis conmorabatur, nunquam tamen disputationem talis artificis attentis auribus sequi pertaesum esset: tanta in eo erat facultas callida iunctura res notas reddere novas. Accedebat etiam, ut arte ubique ad interpretandum adcommodata nunquam excurreret in abditos communisve grammaticae campos.

Sed plerique grammaticorum cum subtiliter in verborum atque elocutionum enarratione versentur aut vocabula exigant ad locupletissimam scripturae varietatem, sententiarum rationem et ordinem aut prorsus neglegunt aut leviter perstringunt. Equidem audiivi doctores, qui cum Aeschyli Sophoclisve traegedias explicarent, ne verbum quidem neque de tragica arte nec de sententiarum nexu nec de ordine diverbiorum canticorumque mittere solerent. At ille scriptorum sententias mente animoque persecutus ipse quid quisque cogitaret sentiret eloqueretur quodam modo intuebatur ac denuo inveniebat inventaque per interpretationem exprimebat. Hoc est illud, quod saepe numero in scholis iactabat, interpretationem vel versionem ex cognitione atque intelligentia eorum quae legerentur et explicarentur tamquam efflorescere debere. Itaque nusquam tenorem vel filum, ut ita dicam, orationis remisit: attento animo cogitata auctorum repetebat et proferebat. Qua re incredibilem profecto nactus erat adsidua ista meditatione disponendi facultatem, cuius egregium edidit documentum in Schneidewini qui dicitur Philologo vol. III fasc. III, cum

enodaret ibi Iuvenalis saturae IV et VI rationem artemque. Eandem sagacitatem mentis subtilitatemque doctrinae diligenti philosophiae studio conceptam quamcunque libri de sermone latino particulam evolveris ilico obversaturam credo: in commentariis Homericis istam partem interpretationis vivae voci magistri absolvendam reliquit.

Nec ex cathedra doctrinae copia adsidentes obstupescit unquam, sed quidquid docebat ea ad discipulorum ingenia adcommodavit. Quam rem ut consequeretur, ideo omnia domo meditata adtulit, ideo cogitata non subita et libera et soluta oratione pronuntiavit, ideo oculis discipulorum voltus perlustravit consensumque atque attentionem quasi precibus exoravit. Haec erant virtutes talis viri scholarum. Sed qui vitam defuncti hominis narrare et quoad poterit adumbrare volet, is nimirum non laudes solum et virtutes praedicare debet, sed etiam si quae vitia notaverit, ea si minus reprehendet at cum luminibus tenebras confundet: mutua ista comparisone non divina, at humana imago efficitur.

Nam ut supra memoravimus in Naegelsbachio praeclaram et elegantem artis grammaticae scientiam fuisse, ita in hoc genere concedere coactus sum parum eum valuisse. Hoc mirum videbitur, sed tamen verum est. Quanto enim est praestabilior illius doctrina, qui dicendi normam ab Cicerone usque ad Senecam et Tacitum et Quintilianum penitus memoria ac mente infixam habuerat, quam illorum, qui in prisco et obsoleto dicendi genere habitant, summam Ciceronis artem atque elocutionem vel contemnunt vel nesciunt? Erat igitur sane cur Naegelsbachi doctrinam et scientiam artis cum maxime praedicarem. Sed tamen vitium est utrobique. Namque philologi officium est, ut non minus Vergili Horatique quam Enni Lucilique dictionem curet, ut non solum Plautum Terentiumque legat, sed etiam reliquorum Comicorum et Tragico-

rum reliquias recognoscat, denique ut Ciceroni Livii Ovidi lectioni misceat vel adiungat exempla intermortuae vel corruptae Latinitatis, non modo Silium aut Claudianum — nam huius quidem oratio bellissima est —, sed Ammianum sed Orosium sed Gregorium Turonicum sed Lambertum denique monachum legat. Huc accedunt prae aliis veteres Grammatici et Inscriptionum monumenta. Tantum exemplorum numerum si partim pertractaveris partim perlustraveris — nec enim tanta moles aequabili diligentia aut industria superabitur —, tum demum animo inhaerebit perfecta species latini sermonis historiae. Quid quod ecclesiastici scriptores cum novas novarum rerum notiones tractarent ingentem copiam aut novae dictionis invenerunt aut deficientem vetustatis inopiam suis opibus vel auxerunt vel confirmarunt? Nam exempli gratia si Seneca latini sermonis copiam locupletavit cum tertiam philosophiae partem *moralem* nominavit, Augustini auctoritas minus valebit, cum Graecorum *μητρόπολιν* latine reddidit *urbem matrem*? In structura quidem verborum et sententiarum aut Ciceronis aut Livii sequimur auctoritatem, at novarum rerum certa nomina verbaque quidni ab posterioris aevi scriptoribus, si desunt apud veteres, libenter mutuabimur? Rursus Enniorum dictiones inlustrant Cicerones vel Livios vel Vergilios. Veluti cum apud Livium saepius oratoris nomen pro legato principe occurrerit, ex Ennio profecto iuvabit scire priscos Latinos dixisse *orare cum aliquo*. Denique cum Latina lingua Homero suo careat, eo religiosius debemus priscae aetatis reliquias quamvis exiguas et tenues excutere et comparare.

Altera Naegelsbachi defectio cadit in huius viri modestiam et sanctitatem. Abhorrebat enim animo ab omni alteratione et concertatione non minus quam ab doctrinae litteratae iactantia et ostentu. Qua ex virtute manavit hoc vitium, ut et doctorum hominum controversas opiniones parum con-

stitueret et disceptaret et librorum de quaque re copiam non satis accurate indicaret. Sed ut doctoris est in admirationem et amorem auctorum animos discipulorum excitare ita ingenia voluntatesque conformare et dirigere debet ad cognitionem iudicationem disceptationem diversarum opinionum. Hac in re ingeni mentisque acumen et excurrere et legibus simul constringi potest. Ergo ista institutio plurimum potest ad mentem vel arte vel exemplis transformandam. Nec diversas opiniones fugere debemus ratione et arte distinguere aut examinare, sed cum modestia ac verecundia ponderare et disceptare. Atque iuvenilis ardor etiamsi initio fines circumscriptos facile excedat, at tempore at prudentia at castigatione postremo inpetus temperabitur.

Ac librorum notitia et auctorum immensae est adulescentulis utilitati. Nam ut omittam opinionum ac dissensionum varietatem studiis esse frugiferam et quaestiuncularum ex eis materiam redundare, certe amore accendentur non modo antiquitatis sed universae doctrinae ac litterarum, quo posthac prohibeantur, ne ad humilitatem aut ad sordes communis vitae animum studiumque convertant.

Denique permagnum est commodum praeceptores iuventuti sermone ac consuetudine insinuare, optimum quemque ad se invitare, ad scribendum et meditandum privatim inpellere, quaestionum materiam et rationem viamque monstrare.

In hanc rem nescio an Naegelsbachius adulescentulis parum consuluit. Nec profecto multum temporis et otii ex tanta negotiorum diligentia suppetebat, quod in sermones aut circulos inpenderet. Ipse quidem saepius conquerebatur, quod nunc negotiis nunc valetudine detineretur tantum se adulescentulorum commodis quantum vellet consilio et familiaritate dedere. Ac supremis quidem vitae annis cum ex scholis defatigatus redisset tanta oris ac vocis inbecillitate exanimatus

erat, ut omnem sermonem omnino defugerit: laborabat enim pectoris vel laterum angustiiis, nec tamen in scholis publicis remissius loquebatur, sed sonora et plena semper voce diserebat.

XVI.

Litterarum monumenta quamdiu Erlangae erat inchoata magis perfecit quam nova ingenio excogitavit. Omnium primum confecit librum praeclarissimum de differentiis latini et patrii sermonis, cum ageret copiose et disposite non modo de copia utriusque linguae propria, sed etiam de sententiarum atque elocutionum forma et structura. Quem librum qui haec studia curant omnes adhuc summis laudibus extulerunt. Et cum exstiterint, qui illius libri auctoritate adducti similia molirentur, nemo tamen inventorem non modo superavit, sed ne aequavit quidem aut sagacitate aut subtilitate indagandi aut rerum investigatarum ubertate aut elocutionis elegantia. Cuius libri utilitatem quanta et fuerit et futura sit quis est qui breviter expedire verbis possit? Tantum dico: multorum dispersas observationes sua investigatione valde auctas in unum corpus concinnavit et in artem primus digessit. Itaque huius artis inventor et artifex iure et est et habetur. Deinde conparationem nostri sermonis ab aliis iam dudum institutam cum arte et constantia absolvit. Atque mirum est Naegelsbachium cum etymologicam linguarum conparationem sua aetate et inchoatam et paene perfectam nescio qua pertinacia aut contempserit aut neglexerit, ipsum tamen necessitate quadam naturae inductum comparativi linguarum studii auctorem exstitisse, nisi vero syllabas et radices et singula nomina verbaque inter se componi et conferri posse credas, non item totam plurium linguarum indolem et compositionem. Qua qui-

dem in arte non minus aliqua pars historiae humani generis cernitur quam in illa propin quarum et quasi consanguinearum linguarum ab communi origine conparatione. Itaque illum librum quamvis posteritas mutaverit ut singulare amoris donum et praeclarum ingeni monumentum certe conservabit aeternum. Nam ad inventorem cuiusque artis omnes deinceps artifices se adplicare et debent et solent.

Alteram huius libri editionem, quam anno LII h. s. curavit, ingenti copia animadversionis locupletatam emisit. Et enim quotienscumque aliquem librum prelo novandum traditurus erat, semper ingenio ac studio etiam novum colorem circumdedit emendationisque novos fontes adiit. Idemque biennio ante fecerat alteram Homericorum commentariorum editionem elaboraturus. Nam cum primum illos ediderat, adnotatiunculas per seriem verborum adpersas seiunxerat ab interiore et subtiliore grammaticarum rerum perpetuitate, quaestionem vero de Homericorum carminum origine ac propagatione intactam reliquerat. Nunc et partes disiunctas in unum conglutinavit omnique eruditionis copia amplificavit et controversiam illam antea intermissam pro suo ingenio disceptare coepit. Qua in re quantum post Wolfium et Lachmannum perfecit, quantum novi protulerit, quantum aberraverit, haec non mihi propositum est iudicare: ipse videtur postremo sensisse, nisi novas argumentorum sedes nunc abditas et obscuras aliquando contigerit in lucem vocare, illam omnino difficultatem explicari aut disceptari non posse. Itaque in scholis hoc unum semper iterandum et statuendum arbitrabatur, qualem Homerum nunc haberemus, eundem fere in universum legisse vel Platonem ipsum vel illius aequales. Ac si quid video, aut aeterna obscuritate illa res iacebit aut per quaedam involucria atque integumenta eorum acie dispicietur, qui et metricam et grammaticam normam et fabularum ratio-

nem ex omnibus omnium populorum, qui ex una eademque origine emanaverunt, litterarum monumentis eruunt et constituunt. Quam in locupletem ac refertam domum cum Naegelsbachius ipse nunquam intraverit adeo evolare non potuit, ut aut illam reconditam sapientiam aspiceret aut Graecae vetustatis caliginem hac via disiceret. Sed etiamsi in subtilitate criticae altioris infirmus, cum animo magis quam mente duceretur, nihil sane ad disceptandam Homericam quaestionem adtulerit, eum certe librum confecerat, quo nec meliorem nec planiorem nec iuventuti utiliorem adhuc in publicum venisse quicumque ceteros inspexerint aut tractaverint facile concedent: reliqui brevibus commentis tempori et celeritati providere solent, ille nec promisca et vilia contempsit et obscura reclusit et altiora attendit et quod maximum est potestatem quodam modo fecit aspiciendi et admirandi, h. e. viam et rationem etiam praemonstravit discentibus ad solidiorem doctrinam Homericam, non solum in tempore celeritatem et incitationem lectionis sublevavit. Etenim illud profecto hodie periculosum studiorum damnum videtur, quod ex Weidmannianis et Teubnerianis copiis quod quoque loco commodum videtur discipuli in suum usum convertunt, ubi quaeque particula lectionis finita est, studium et laborem seponunt, denique in singulas horas potius publicae institutionis quam ad pertractanda scriptorum monumenta incumbunt.

Homericam etiam theologiam in animo Naegelsbachius habuerat vel inmutatam vel emendatam denuo evolgare, sed priusquam incepta perficeret praematura morte oppressus inchoatam materiam discipulo alicui doctissimo pertexendam reliquit. Sed antequam naturae supremum fatum instaret, illum alterum librum continuare et absolvere contigit, qui inscribitur de Graecorum post Homeri aevum religionibus, rerum certe distinctione et copia, simul disputationis subtili-

tate elegantiaque pariter praestantem, sed qui vigore animi et ingeni acie tamen aliquid remitteret.

Reliquas eiusdem viri scriptiunculas sollemnes percensere supersedeo, illud commemoro, qui latine atque eleganter scribere instituat, praeclarissima habere exemplaria vel *Emendationes et Explicationes Aeschyleas* actis academiae Monacensis insertas (vol. VIII, 2) vel *Quaestiones Aeschyleas*, quibus senatus academiae Erlangensis verbis rite gratulatus est Fr. Thierschio philologorum Bavarorum principi doctoris philosophiae munere annos L splendidissime perfuncto (Erlangae a. h. s. LVIII).

Eiusdem facultatis hoc egregium protulit documentum:

Q. F. F. F. S.

FRIDERICUM THIERSCHIUM THURINGUM

PHILOLOGORUM GERMANICORUM CONVENTUUM INTER SAECULARIA GEORGIAE AUGUSTAE FELICISSIMIS AUSPICIIS
ANNO MDCCCXXXVII CELEBRATA AUCTOREM.

Quod in dictionis Homericae natura ac proprietate accuratius explicanda salutarem iuventuti operam posuit: quod Pindaricorum carminum adhibito metrorum artificio in patrium sermonem vertendorum primus consilium suscepit susceptum prospero successu exsecutus est: quod Graecarum artium monumenta insigni oculorum ingenique acumine contemplatus exquisitae promptaeque doctrinae copiis adiutus inlustravit: quod de Germaniae iuventute ad humanitatem conformanda deque omni re scholastica per universam patriam emendanda egregie meruit: quod plurimos Graeciae iuvenes liberali institutione a se excultos novo patriae amore incendit et pro recuperanda Graecorum libertate nullum laborem detrectavit: quod cum rara antiquitatis peritia insignem recentioris aetatis cognitionem felici temperamento miscuit: denique quod omni

vita ad veterum simplicitatem humanitatem elegantiam composita litterarum cultoribus exemplum praeivit

GRATI AC VENERABUNDI CONSALUTANT ET PRO VIRIDI EIUS
OMNIBUSQUE VITAE BONIS FORTUNATA SENECTUTE

PIA VOTA NUNCUPANT

PHILOLOGI ERLANGAM CONGRESSI

DIE III. OCTOBR. MDCCCLI.

XVII.

Quoniam disciplinam Naegelsbachi breviter adumbravimus — nam plura qui volet cognoscere, scholas adeat publicatas de gymnasiali institutione —, restat ut de moribus et privata eius vita, quoad eius rei fieri possit, paucis exponamus.

Atque discipulos suos quanto pectoris amore amplexus non solum per universitatem sed etiam studiis iam exactis per reliquum vitae spatium consiliis sustentaverit, hoc supra iam demonstravimus. Eis enim vero quidquid virium animi corporisque haberet condonandum arbitrabatur. Ita factum est, ut quamvis in secreto potius quam in publico degeret omnes eum ut parentem filii venerarentur. Plurimi autem si scholarum eius subtiliorem etiam doctrinam interdum desiderarent, at ad publicam ipsi institutionem cum decucurrerant, quantum in illo adminiculi et consili habuissent, tum demum ubi intellegebant, quod non saepius de quibus dubitarent ad eum rettulissent, vehementer dolebant. Quis enim melius potuit adulescentis magistri vel cunctationem regere vel ignorantiam extruere quam qui ipse optimus fuerat ludi magister nec amplius unquam nomen aut inlustriorem titulum adfectaverat? Conlegas suos ut ipse semper pro merito in honore habebat

vel si qui contra ipsius senatusve auctoritatem in ordinem professorum vocati essent, sic ipse ab omnibus paene diligebatur, omnibus certe summae erat admirationi. Nunquam profecto ex eius ore excidit aliquod acerbe dictum: nihil in eo erat tectum, nihil simulatum, nihil falsum. Namque, ut praedicavit Velleius de M. Livio Druso, ita et domus et animus illius sic erat compositus, ut quidquid vel ageret vel sentiret ab omnibus perspicui posset. Tanta autem integritas animi atque innocentia cum singulari humanitate atque comitate consociata aliter fieri non poterat quin non modo conlegarum discipulorumque admirationem haberet sed ad omnium hominum amorem existimationemque talis vitae ratio dimanaret. Nempe ut sanctius quoddam numen sic Erlangenses cives omnes illum virum suspiciebant. In universitatibus quidem interdum hominum mores paullo inmaniores incultaque ingenia habent atrocitatis aliquid: multa admittuntur, quae cum humanitate elegantioris vitae valde discrepant. At in Naegelsbachio nihil unquam simile factum audivi. In scholis si quid temptatum esset inliberale idemque in ceteris doctoribus usitatum, ille e vestigio hunc strepitum indecorum voltu voceque suppresserat.

Sed maxima viri virtus non solum cernitur in hominum amore atque admiratione, sed etiam qua cura qua constantia qua actione eius academiae vel scholae, cui ipse addictus sit, tueatur salutem. Cuius virtutis Naegelsbachius egregia aliquot exempla edidit. Omnium primum optime meritus est de Erlangensi academia, quod, quamquam saepenumero splendidissimis condicionibus in alias scholas vocatus erat, nunquam tamen illius unius commodis gloriaeque florescenti suam vitam dicare desiit. Etenim multum quidem fecit, ut suam operam in illa urbe figeret, omnium conlegarum civiumque amor et benevolentia, plus vero ipsius pietatitribuendum videtur. Atque cum anno MDCCCXXXVIII amplissimo munere pro-

receptoris fungeretur, communi consensu delegatus est in Ienensem legatorum omnium Germaniae academiarum conventum, ubi de nova universitatum forma constituenda conveniret. Tum quidem in tanta opinionum ac dissensionum turba nihil profecto mirum si consilium illud dilapsum ad nihilum venit; sed paulo post ab rege Bavariae ad eandem fere consultationem Monachium vocatus tanta ibi libertate tanta constantia tanta denique auctoritate universitatum salutem defendit, ut quod ipse proposuisset brevi pro lege promulgaretur. Nam cum de libertate docendi audiendique agigaretur, summa ille gravitate et eloquentia vicit: libertatem studiorum esse concedendam, necessitatem discentibus inpositam non prospere cessisse, imprudentiam adolescentulorum vel doctorum consiliis vel legibus quibusdam regendam non constringendam esse. Nec istam salubritatem legis adversus adulationes aut perversitates aliorum, qui regis potius maiestatem circumspicerent quam universitatum salutem, sine aliqua obstinatione animi pertulit. Itaque erat profecto cur gratulatum ad eum venirent frequentes omnium Bavariae academiarum cives. Postea etiam cum Monachii de gymnasiolorum condicione emendanda consultabatur, num interfuerit Naegelsbachius, num auctoritate consilioque multum valuerit, hoc ego nescio: multa quidem tum constituta sunt, quae ille videtur improbaturus fuisse.

Munus illud proreceptoris cum anno post quam omnis Germaniae pax et tranquillitas seditionibus ac turbis civilibus rupta et cruentata fuerat ipse acciperet, felicissimis auspiciis ab eo inauguratum est illa oratione, quae inscribitur: Quid in salutem omnis Germaniae hodie docti ac litterarum studiosi conferre possunt? Non armis scilicet et vi controversias esse disceptandas, sed labore studioque litterarum atque industria animorum unitatem esse reconciliandam: reipublicae libertatem postremo naturae necessitate recuperari. Illa oratio et rerum

gravitate et verborum aptorum flumine et elocutionis ac dispositionis elegantia lectu iucundissima videtur. Ipse loquebatur libere et confidenter veritatem potius secutus quam ornamentis orationis aut hominum voluntatibus inserviens.

Matrimonium inierat Norimbergae cum Rosalia Wanderer, filia sacerdotis, quacum rerum victusque inopia oppressus, ut est communis sors omnium magistrorum, at fidei ac mutuo amore sublevatus usque ad supremum vitae diem felicissime vixit. Tres ex ea habuit filios, quorum unus medicus anno XXI aetatis subito morbo ex adsiduitate ac diligentia muneris correptus decessit, alter theologus etiam nunc in gymnasio Baruthino initia tradit hebraicae linguae et iuventutem inbuit patriis religionibus, tertius denique postquam et Erlangae et Gottingae mathematicae disciplinae egregiam operam navavit ubi nunc sit nescio.

Mors fili natu maximi et carissimi cum nuntiaretur, pater in seminario philologico occupatus erat in iuventutis institutione. Nec vero fatali nuntio audito destitit docendo pergere, sed ita in ista acerbitate disserebat, ut maerori ac tristitiae se non dederet, lacrimas tenere vix posset. Sed quanto tum dolore afflictus fuerit, eius rei hoc documentum litteris ad amicum quendam suum dedit: filius mihi, inquit, Ludovicus duodecim dierum morbo ereptus. Quantum animo volnus credis me accepisse? Illo mihi nihil iucundius nihil dulcius nihil beatius, Corpore animoque validus optimam spem iuvenis excitaverat. Haeret sane ista plaga. Deo gratiam habeo quod Christianum me esse voluit: tantum doloris non perferrem. Multum acerbitatis hac vita hausi, sed quantam doloris acerbitatem ferret filius subito pectori subreptus, nondum eram usu expertus. Adhuc nihil tribus meis gnatis dulcius habui: pro tanta felicitate in demisso gratias deo agebam, quod mihi ex uxore liberisque fructum percipere suavissimum

contigerat. Nunc corona ista discerpta non equidem ego animo renitor, sed re cognovi, quanta opus esset fiducia, ut praedicarem: deus mihi dedit, deus ademit, dei numen laudo.

Sed tamen ex isto animi vulnere ipse mortis semina traxisse videtur. Nam valetudine dehinc tam infirma laborabat, ut illud poëtae quid esset sentiret: singula de nobis anni praedantur euntes. Accedebat quod et altero oculo iam captus erat et manu dextera tam inbecilla, ut stilum vix tenere aut dirigere posset. Obluctabatur tamen ingruenti valetudini singulari vigore animi et constantia. In scholis quidem habendis exercitationibusque seminari moderandis nihil usque ad extremum spiritum remisit: postremo fessa membra non ante destitit in scholas trahere quam severo medici suorumque monitu impediretur. Sic officiorum religio tandem vi ac necessitate naturae oppressa succubuit. Cum quinque fere menses lectulo infixus domi mansisset, ubi pro salute suorum pia vota fecerat, tranquilla morte ex vita excessit (a. d. XI Cal. Maias MDCCCLVIII).

Is erat exitus hominis doctissimi innocentissimi sanctissimi. Erat in eo eximia severitas comitate atque humanitate feliciter temperata, singularis religio et pertinacia officiorum, nihil ad speciem, ad veritatem omnia, ab fraude insidiis mendaciis ira quadam divina reformidabat, sibi nihil unquam poscebat, commodis atque usui rei litterariae vel scholasticae constanter providebat, iustitiae ac veritatis, integritatis ac sanctimoniae quasi exemplum videbatur, ab superbia atque iactantia aut vaniloquentia longissime aberat. Per totam vero vitam cum nihil maius habuerit quam iuventutis disciplinam, ubi vitae cursum quem fortuna dederat peregit, hic interim libellus honori ac memoriae praeceptoris optimi destinatus professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.

Vitae momenta per annos digesta.

- 1806. d. XXVIII Apr. natus est C. F. Naegelsbach.
- 1814. Gymnasium Baruthinum, mox Onoldinum frequentare coepit.
- 1822. Ab gymn. Baruth. in academiam Erlangensem transiit.
- 1826. Vicarium praeceptoris munus in gymn. Norimb. accepit.
- 1827. Professor gymn. Norimb. appellatus est.
- 1829. Exercitationum latine scribendi prius volumen edidit.
- 1830. Alterum volumen eiusdem libelli emisit. Conmendationem
sollennem de usu particulae γε Homericō scripsit.
- 1834. Conmentarios Homericos publicavit.
- 1836. Explicationes et emendationes Platonicae, scriptiuncula sol-
lennis.
- 1837. Tertium Exercitationum volumen edidit.
- 1838. Disceptationes philologorum Erlangam congressorum con-
stituit et redegit. Plura in Harlessi, nonnulla in acad.
Mon. actis diurnis disputare aut existimare coepit.
- 1840. De Homericorum hominum religionibus.
- 1842. In ordinem professorum acad. Erlang. vocatur.
- 1843. De religionibus Orestiam Aeschlyli continentibus, de vera
modorum origine, utraque scriptura sollennis.
- 1846. De sermone latino vel de arte latine scribendi. Laudatio
Lutheri.
- 1848. De arte ac dispositione Iuvenalis sat. IV et VI in Schnei-
dewini Philol. III, 3.
- 1849. Prorektoris munus accepit.
- 1850. Conmentariorum Homericorum alterae curae.

1857. De Graecorum post Homeri aetatem religionibus. Emen-
dationes et explicationes Aeschyleae (in actis acad. Mo-
nac. VIII, 2).
1858. Quaestiones Aeschyleae. — De corpore scriptorum in gym-
nasiis legendorum in Schmidii Encyclopaedia scholastica.
Postremo d. X Dec. supremas scholas habuit.
1859. d. XXI Apr. mortuus est.

Mortuo auctore evulgata sunt:

1861. Theologiae Homericae altera editio. Curavit Autenrieth.
1862. De gymnasiolorum disciplina. Curavit G. Autenrieth.
1863. Aeschyli Agamemno cum prolegomenis, interpretatione at-
que explicatione (latina). Curavit Fr. List.
1864. Homericorum Commentariorum tertia editio,
1865. De arte latine scribendi quarta editio. Utrumque curavit
Autenrieth.
1867. Exercitationes Lipsiae quintum editae sunt.

Emendationes Livianae.

I.

Demonstravit nuper acutissime A. Fleckeisenus in libello elegantissimo, qui inscribitur *Miscellanea critica* (p. 27), apud veteres scriptores particulam conclusionis *atqui* saepius videri depravatam in coniunctionem *atque*, cum littera *i* insequentis vocabuli esset initium. Quibus in vestigiis corruptae lectionis consentaneum esse arbitratur antiquissimam conservatam esse longae vocalis *i* per *ei* scripturam.

Eorum exemplorum similitudinem ego mihi deprehendisse videor in prisco illo monumento de duumviris parricidii vel perduellionis legis, quod T. Livius nobis conservavit in primo annalium c. 26: *Duumviri perduellionem iudicent. si a duumviris provocarit, provocatione certato. si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito, verberato vel intra pomerium vel extra pomerium.*

Et in hoc quidem loco omnium codicum consensu confirmatam esse video priscam vel ablativi vel locativi formam *i* desinentem (*arbori*), sed eandem horrendi carminis legem ubi paulo post (§ 11) P. Horatius pater repetit, quorum librorum aliqua auctoritas est, in eis scriptum esse constat ablativum in *e* exeuntem (*arbore*). Qua re quoniam proximum adiectivum (*infelici*) ab vocali *I* incipit, iccirco antiquissimam legem prisca scriptura ab Livio fuisse descriptam aut ARBOREI-INFELICI aut ARBOREINFELICI vix mihi dubium videtur. Nec

vero ita omne vitium sublatum est. Etenim illud profecto mirum est in ipsa lege neminem commemorari hominem, ad quem actio illa lege praescripta (*obnubito, suspendito, verberato*) pertineat. Accedit quod paulo infra ab Horatio, cum tristes horrendae legis partes singulae pertractantur, carmen aliquod, quod Livius in ipsa lege exscribenda praetermiserat, subito adfertur. Atque has singulas legis partes, quo ordine supra Livius constituerat, eodem prorsus infra recognovit Horatius.

Itaque veri simile non est, ut Livius infra aliquid, quod memorari adtineret, in transcurso adiecerit, idem suo loco et ordine neglexerit commemorare. Hanc quidem suspicionem auget Cicero, qui in oratione pro C. Rabirio perduellionis reo habita ad eandem illam legem audientium animos sic excitavit (§ 12): *Namque haec tua, quae te hominem clementem popularemque delectant, i lictor colliga manus, non modo huius libertatis mansuetudinisque non (?) sunt, sed ne Romuli quidem aut Numae Pompili: Tarquini, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina, quae tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras: caput obnubito, arbori infelici suspendito* (inde sequitur lacuna). At enim illud *manus conligato* huius ipsius legis nulla videtur pars fuisse. Quasi vero obnuptum caput magis ad supplicium praeparandum pertineat quam manus conligatae i. e. victae? Namque reus habetur pro hoste.

Quae cum ita sint, ego hanc legem et ad Ciceronem et ad ipsum Livium sic restituendam esse censeo: duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocarit, provocatione certato, si vincent, lictor manus conligato, caput obnubito, arbori infelici reste suspendito, verberato vel intra pomerium vel extra pomerium.

Ceterum sicut Livius in priscis monumentis repetendis

priscam coniugationem verbi observavit (*adclarassis* I, 18, *defexit* I, 24, cf. Neue II, 421. Madvig Opusc. II, 64 sqq.), ita non video, cur eundem nominis vetustam declinationem neglexisse putemus, veluti *arborei* aut *intrad*? Quid quod in perpetuitate narrationis satis multa exempla huius ablativi pronominis quidem relativi reperiuntur? Itaque nescio an ad hanc causam referenda sit § 8 ista pravitas dicendi: *ita de provocatione certatum ad populum est*, quod si verum esset hoc certe significaret: ita de provocationis *iure* ad populum certatum est. At ius provocationis illud quidem lege datum fuerat. Vitium igitur subest. Et editores sani hoc unum dubitant, utrumne scribant: *ita provocatione* an sequantur Tanaq. Fabri emendationem: *itaque provocatione* cet. Et probaretur mihi haec emendatio, si oratio transiret ad novam rem, nunc narratio iudicii absolvitur: ergo emendandum est: *ita provocatione* cet. Vitium autem subnatum est aut ex vetustissima scriptura *itad*, quod mihi probabilius videtur, aut ex littera *p* prave repetita et inversa ($p \times d$).

II.

Vitium etiam inest in primo annali c. 24, 4: *Fetialis regem Tullum ita rogavit „iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?“ iubente rege, „sagmina“, inquit, „te, rex, posco“. rex ait „puram tollito“, fetialis ex arce graminis herbam puram attulit.*

Madvigius Ussingiusque, qui egregie sane de Livii historiis emendandis meriti sunt, priore loco *puram*, quod illa vox e proximis huc retracta et sententiam turbaret et pravum genus numerumque haberet, delendam esse existimaverunt eorumque auctoritati nuper se applicavit J. Frey. At interpolatorem, cuius in primis decem libris vix ullum vestigium certum apparet, illum quidem lectionis integritatem foedasse,

hoc minus probabile est, quia casus nimirum et numerus huius adiectivi non ei nomini congruunt, ad quod referendum est. Casu vero quodam forte istuc verbum irrepsisse, non magis credibile est. Nam qui tandem fieri potuit, ut idem adiectivum ex loco qui paulo infra legitur retraheretur vel inveheretur in superiorem? Equidem video causam prorsus nullam. Itaque quoniam illa lectio per se stare non potest, vitium potius inesse puto quam additamentum vel fortis vel ingenii subesse suspicer. Ac si huius formulae vetustae conparaveris similitudinem, quid vitii lateat, facile cognoveris. Livius enim ipse in annali tricensimo c. 43 sic narravit: *fetiales cum in Africam ad foedus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatus consultum factum est in haec verba, ut privos lapides silices privasque verbenas secum ferrent: uti praetor Romanus inperaret, ut foedus ferirent, illi praetorem sagmina poscerent. herbae id genus ex arce sumptum fetialibus dari solet.* Atque ne credas verbenas et sagmina res diversas fuisse, Plin. nat. hist. XXII, 2, 5 diserte edocemur *utroque nomine idem significari h. e. gramen ex arce cum sua terra evolsum.* Quid igitur *privae* verbenae sunt? Scilicet quae *propriae* sunt huius religionis ac foederis. Hoc quidem omnino nomen ipsum illud *sagmina* satis significaverat, sed tamen rex, ne fraude aut dolo res turbaretur, cum religione quadam ac providentia non modo *sagmina*, sed *priva* sagmina tolli iussit. Eandemque herbam rei divinae consecratam deinceps Livius vocavit *puram*. Qua re librarii adducti obsoletum verbum cum usitato conmutaverunt. Nam illud equidem disceptare non audeo, num altero etiam hoc loco emendandum est: *herbam privam attulit*; fuerat certe hoc adiectivum depravationi librariorum peropportunum.

III.

Liv. I, 6, 4: *Quoniam gemini essent nec aetatis verecundia discrimen facere posset, ut dii, quorum tutelae ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novae urbi daret, ... Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt.*

In codice igitur Mediceo scriptum exstat *tutelae*, in Parisino autem et Bambergensi, quorum uterque uno eodemque fundamento recensiois nititur, ad speciem accusativus *tutelam*, re vera ablativus, quia ex usitato compendio vulgaris fuit conmutatio. Iam Mediceus si ex alio fonte dimanasset ac Parisinus, aliquantum ego auctoritatis illius lectioni tribuendum putarem; nunc quoniam utrumque librum ex communi recensione fluxisse scimus, in archetypo certum est fuisse scriptum ablativum *tutela*. Nam illud proprium Medicei vitium (*ae*) inde ortum est, quod vocalis *e* ex initio subsequentis pronominis (*ea*) adhaesit superiori syllabae. Quodsi in archetypo ablativum fuisse statuas, hanc esse patet lectionem sinceram: *quorum in tutela*. Etenim cum scriptum fuisset *quorū tutela*, paulo post errore quodam describentis depravatum est: *quorum tutela*.

Nec vero minoris credo momenti constans est veterum dicendi usus. Quis enim unquam Romanus Romam esse tutelae Iovis dixit? Nemo certe. Immo haec est locutio pura ac latina: Roma est in tutela Iovis, cf. Cic. de finib. III § 66: *atque etiam Iovem cum Optimum dicimus et Maximum dicimus, hoc intellegi volumus, salutem hominum in eius esse tutela*. Cf. de deorum nat. III § 55; p. Mur. § 22, de prov. cons. § 35. Alterius vero dictionis nullum adhuc repperi exemplum.

Weidnerus, Andreas

C. F. Naegelsbachi vita ac disciplina Scripsit Andreas Weidnerus Accedit:
Livianae emendationis corollarium

Lipsiae 1868

Biogr. 835 d

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10065391-7